

A társadalmi, gazdasági és politikai rendszer jellege a 2010 utáni Magyarországon

Szerkesztőségi műhelykonferencia

(Elhangzott 2012. január 27-én a Kossuth Klubban.)

Résztevők: Bartha Eszter, Földes György, Kállai R. Gábor,
Krausz Tamás, Szigeti Péter és Wiener György)

Krausz Tamás:

Az, hogy az elmúlt két esztendőben mi történt Magyarországon és milyen rendszer jött létre, nézetem szerint az Orbán-kormány két évének keretei között nem elemezhető. Vissza kell térnünk a rendszerváltáshoz, hiszen már akkor nagyon naivnak kellett lenniük azoknak a szerzőknek, akik az új rendszer kialakulásának alapjait '89-ben legalább nagy vonalakban nem látták előre. Ezt maga Orbán Viktor is érezte, amit egy személyes momentummal tudnék illusztrálni. 1993-ban írtam Orbán Viktorról egy cikket a Népszabadság vidéki lapjaiba – más politikusokról is, de többek közt róla –, s egyedül ő jelentett föl, és két pert indított ellenem az ügy kapcsán. A cikk több pontját is följelentette, de az első mondat volt igazán kriminális számára, amelyben idéztem Bill Lomaxet, aki azt mondta, hogy Magyarországon egyetlen olyan politikus van – ezt Bill valamikor 1990-ben vagy 91-ben mondta –, aki alkatilag is hajlik a diktatórikus politizálás meghonosítására. Nos, mindegy, hogy a per miképpen dőlt el, világos volt, hogy a tekintélyuralmi struktúrák kialakulása mint probléma benne volt már akkor is a levegőben.

Első tézisem ezért az, hogy a napjainkra megszilárdulni látszó tekintélyelvű rendszer gyökerei már az 1989-es rendszerváltásban benne rejtettek. Tehát főképpen azok a ma is naivnak tetsző vagy magukat annak mutató liberális vagy szocial(ista)-liberális szerzők, akik mindenféle demokratikus álmokat kergettek, és azzal szédítették Magyarországon a lakosságot, hogy itt egy nyugat-európai típusú polgári demokrácia honosulhat meg, tulajdonképpen szellemi kártyavárat építettek föl, amely napjainkban már csak a vakok számára nem omlott össze. Mélységes történelmi okok folytán ugyanis lehetetlen a polgári demokrácia nyugati típusának megteremtése Magyarországon. Nincs az az exportja ennek az intézményrendszernek, ami oda vezet el, ahova a nyugat-európai fejlődés sok évszázad alapján eljutott.

A második tézis, hogy ha a történeti összefüggésből nem ragadható ki az Orbán-rendszer, akkor nem lehet kiragadni a kelet-európai régióból sem. Ugyanis mindaz, ami Magyarországon lejátszódik, nemcsak Magyarországon játszódik le, hanem így vagy úgy csaknem egész Kelet-Európában. Tehát Magyarország nem valami különleges pályát fut be, még akkor sem, ha politikai értelemben jelenleg Magyarország Európa talán legreakciósabb sarka, noha nem hiszem, hogy a balti államok vagy Lengyelország sokkal kedvezőbb helyzetben lennének. Magyarországon sem csak 2/3-a van a jobboldalnak, hanem jóval több, nyolcvan-valahány a Jobbikkal együtt. Ha mindezt beillesztjük ebbe a kelet-európai összefüggésbe és a válságba, akkor sok minden érthetővé válik.

Harmadszor, egyfelől a gazdasági világválság körülményei között, másfelől pedig a Mészáros István által leírt kapitalizmus, tőkerendszer strukturális válságának feltételrendszerében nem is nagyon lehetséges Kelet-Európában kikerülni a tekintélyuralom kibontakozását: Putyin, Lukasenko, Orbán, Fico... és tovább mehetnénk Románia irányába. A félperifériás kelet-európai kapitalizmus liberális menedzselése tehát nem lehet tartós és sikeres. Lehet utalni arra, hogy Csehország és Szlovénia másféle utat reprezentálhat, de ez Kelet-Európának az a nyugati része, amelyik már nagyon közel van – itt nem tudok történeti okokba belemenni – a nyugat-európai fejlődéshez. A magyar rendszer alapja, hogy a jobboldali nacionalista politikai hatalmi centrum a maga „hűbéres” támogatóival gyakorlatilag leválthatatlanná válik demokratikus választások útján. Én egyelőre sehol sem látom azokat a politikai erőket Kelet-Európában, amelyek képesek lennének Moszkvától Budapestig széles társadalmi mozgalmak útján, egy újfajta demokrácia megteremtése útján elzavarni a mostani uralkodó kasztot. Elvben, persze, ezt nem lehet kizárni. Mégis látni kell, hogy van egy központi nagy párt, amelyik ellenőrzi mindent, a sajtót, az igazságszolgáltatást, a legkülönbözőbb állami vállalatokon keresztül óriási gazdasági és médiahatalommal rendelkezik, ellenőrzi a civil társadalom szinte egészét, a létező összes pártot a kis pártok pozíciójába tudja szorítani, úgy, ahogy az tulajdonképpen a Horthy-rendszerben is volt. Még a választási kerületek határait is átszabta. Magyarországon természetesen a Horthy-rendszernek a kulturális-ideológiai feltételei azok, amelyek nagyon meghatározóak, még szociálisan is jelen van a Horthy-rendszer számos eleme. Az „új” keresztény nemzeti hatalmi elit mélyen beágyazott a magyar történelemben: a leszármazottak szintjén is követhető ez, a kultúra szintjén is követhető ez az egész kisnemesi, agyalágyult, befelé forduló nacionalizmus, az etnonacionalista urambátyám világ, a korrupció stb. Ezzel függ össze ez az új rasszizmus, ami az egész magyar társadalmat tényleg elborította, hiszen a sokféle ellentmondás bűnbak állítására készleti a lesüllyedéstől rettegő alsó rétegeket és a középrétegek bizonyos csoportjait is. Ennek egyik ideológiai vetülete a régi, tradicionális magyar nacionalizmus restaurálása, egészen a II. világháború folyamán fasizálódott magyar hadseregek

mai heroizálásáig. Rokon jelenség ez a balti országokban végbemenő hasonló folyamatokkal.

Utolsó gondolat, negyedszer: a gazdasági szisztéma. Orbán és egész rendszere lényegében – minden látszat ellenére – megfelel a multinacionális pénzügyi intézményeknek és a nemzetközi tőkés szervezeteknek, hiszen teljesíti azok alapvető elvárásait. A Nyugat-ellenes populista kuruckodás befelé, a társadalmi bázisnak szól. Miközben jól eljátszik belső politikai okokból ezzel a kuruckodó, nemzeti felszabadító zagyválással, jól felfogott hatalmi törekvéseinek megfelelően mindenben kiszolgálja az EU és az IMF pénzügyi érdekeit. A nyugati elvárásokkal kapcsolatos feladatot tulajdonképpen jobban ellátja, mint korábban az MSZP és az SZDSZ, hiszen képes féken tartani a lakossági elégedetlenséget, miközben sikeresen lerombolja a megmaradt kis számú szociális vívmányt. Tehát nemhogy rendszeridegen, nagyon is rendszer-immanens a mai Kelet-Európában ez a jobboldali és szélsőjobboldali rezsim, nem véletlen, hogy egész Kelet-Európában rokonszenvet keltett Orbán a helyi hatalmi elitek körében. Az Orbán-rendszer történelmi gyökerei sokkal mélyebbek, mint amit a liberalizmus Magyarországon produkált, társadalmi háttérét tekintve mindenképpen. Csak hát mi hagytuk magunkat félrevezetni nagyon sokáig azáltal, hogy nem vettünk tudomást a lényegről: Magyarországon az Orbán-rendszert a megelőző nyolc év és az azt megelőző tizenkét év hívta életre. Tehát mind gazdasági, mind szociális és ideológiai-kulturális téren a szociálliberális politika jelentős mértékben hozzájárult az Orbán-rendszer létrejöttéhez. Anélkül történt ez, hogy a neoliberais gazdaságpolitikával szemben akár csak egyetlen épkezláb ötletet meg tudtak volna fogalmazni. Ennyiben a Gyurcsány-féle MSZP vezetésnek, az SZDSZ-nek, a koalíciós kormánynak a tekintélyuralmi szisztéma kialakulásában történelmi felelőssége van.

Bartha Eszter:

Én a munkásság kutatásával foglalkoztam az államszocializmus idején és a rendszerváltás után; két egykori szocialista mintavállalat, a jénai Carl Zeiss és a győri Rába példáját vizsgáltam. Az alábbiakban három tézist szeretnék aláhúzni, amelyek segíthetnek bennünket abban, hogy kijelöljük a munkásság helyét a két ország újkapitalista társadalmában, és rámutassunk a helyi jellegzetességekre.

Az első az, hogy míg Jénában létezett egy komoly munkáskultúra és „törzsökös” munkásság, amelynek kinevelését a gyár nagylelkű szociálpolitikája is segítette, addig a Rábában a munkásság harmada volt bejáró, és jórészt paraszti származású. A magyar szakirodalomban Andorka Rudolf és Kemény István kutatásai is megmutatták, hogy a második világháború után a magyar munkásság jelentős részben a parasztságból nyert utánpótlást, és ennél a csoportnál a döntően paraszti kultúra és lakóhely a gyári munka mellett is fennmaradt, sőt, a háztájinak köszönhetően elterjedt volt a munkás-paraszt életforma.

Az életforma, kultúra, gondolkodás különbségeihez hozzáteszem a régió gazdasági-kulturális elmaradottságát, amelyet az államszocialista időszak egyenlősítő politikája sem tudott felszámolni. Ennek érzékeletésére egy jellegzetes adat: 1974-ben a Zeiss férfi munkásainak 6 százaléka volt szakképzetlen; a Rába-gyár kimutatásai szerint 1975-ben a teljes munkaerő egynegyede nem végezte el az általános iskola nyolc osztályát. Ugyanilyen eltéréseket találunk akkor, ha a nők egyenjogúsításának eredményeit vizsgáljuk az oktatásban és a politikában. Ha arra gondolunk, hogy a posztindusztriális társadalmakban a szakképzetlen segédmunkát egyre inkább a gépek helyettesítik, és a tudásjavak kerülnek előtérbe a munkaerőpiacon, akkor ezek az adatok már 1989 előtt figyelmeztethettek volna a posztindusztriális átmenet nehézségeire, amelyet a rendszerváltás eufórikus hangulatában csak kevesen akartak tudomásul venni.

A második tézis, hogy miközben az állampárt mind az NDK-ban, mind pedig Magyarországon az ún. életszínvonal-politikával igyekezett „kooptálni” a munkásosztályt a rendszerbe, Magyarországon az így kialakított materialista gondolkodásmód döntően fennmaradt, míg Kelet-Németországban megfigyelhetünk egyfajta elmozdulást a posztmaterialis értékek felé. Ezt a különbséget az életszínvonal szubjektív megítélésében is lemérhetjük: az anyagi világban a németek döntő többsége javulásról számolt be: a dolgozók anyagilag gyarapodtak, a munkanélküliek a szolgáltatások terén vették észre elsősorban a fejlődést. Nem így a magyarok, akik döntően stagnáló vagy romló életszínvonalról számoltak be az interjúkban. A Kádár-korszak fő pozitívumai között szerepelt a kiszámíthatóság és az életszínvonal: a rendszerben ugyan nem voltak nagy perspektívák, de abban mindenki egyetértett, hogy akkor a „kisember” is boldogulhatott. Az interjúalanyok egyöntetűen úgy gondolták, hogy a munkásság volt a rendszerváltás nagy vesztese: szemben a németekkel, a többség nem a társadalmi hierarchiák szigorodását, hanem az anyagi lesüllyedést fájlalta a legjobban. Miközben a németek szemében utólag sem növelte meg a honeckeri állam vonzerejét a kormány által garantált életszínvonal, addig Magyarországon a munkások többsége továbbra is aszerint mérte le a kormányok teljesítményét, hogy mennyire tudják növelni az életszínvonalat. Ezért nem véletlen, hogy sokan – főleg a falvakban élő családayak – a diktatúra ellenére is inkább választották volna a Kádár-rendszert, mint az újkapitalizmust.

A harmadik tézis, hogy a keletnémetek általában pozitívabban ítélték meg az új demokráciát, mint a magyarok. A rendszerváltást illetően egyértelmű a kép: senki sem bánta meg, hogy jött a *Wende* (rendszerváltás), sem az egykori párttagok, sem pedig azok a mérnökök, műszaki rajzolók és könyvelők, akik ideiglenesen vagy akár tartósan is munkanélkülivé váltak az új rendszerben. A magyarok többsége nem vállalt közösséget a rendszerváltással (igaz, a kommunistákkal sem!), és általában megfigyelhető volt egy igen erős *ressentiment* (ellenérzés) azokkal a csoportokkal

szemben, akik a munkások véleménye szerint a rendszerváltás óta nemcsak elkülönültek a dolgozó emberektől, hanem aránytalanul nagy mértékben profitáltak a nép tulajdonának kiürítéséből és az új rendszerből. Ide sorolták a volt pártkádereket, az értelmiséget és a kialakuló új magántulajdonosi osztályt. A privatizációt kivétel nélkül mind nagyon negatívan ítélték meg a megszólalók: a Rába privatizációját a munkások úgy írták le, hogy a vezetők „szétlopták” a gyárat, de ugyanezt gondolták a többi állami vállalat magánosításáról is. A külföldi tulajdonosokkal szembeni bizalmatlanságot fokozta, hogy a munkások szerint a külföldi cégek csak a magyar piacokat akarták megszerezni, és leépítették a magyar termelést, vagy pedig bezárták a gyárakat. De a multinacionális vállalatokról is megvolt a munkások véleménye: kivitték a profitot az országból és kizsákmányolták a magyar munkaerőt. Ezek után nem meglepő, hogy a többség elutasította a nyugati mintájú kapitalizmust, amelynek ők csak a hátrányait érzékelték: a vállalat leépült, a munkáslétszám az ötödére zsugorodott, elveszett a gyár régi presztízse, amit a betelepülő Audi még jobban kihangsúlyozott, és visszaesett a munkások életszínvonala. Tovább fokozta a ressentiment-t az új elit „hivalkodó fogyasztása”: nagyon sokan elmondták, hogy régen, a szocializmus idején a vezetők és a munkások között nem voltak akkora anyagi különbségek, mint az új rendszerben.

A magyar munkások körében tehát erős kételyek fogalmazódtak meg mind a rendszerváltással, mind pedig az új demokráciával kapcsolatban. Ezek a kételyek azonban nem egy általános rendszerkritika irányába mutattak, hanem inkább egy sajátos magyar út preferálásába, ahol az állam valamiféle kiegyensúlyozó szerepet játszik egyfelől a multinacionális vállalatok és a hazai termelők, másfelől pedig a munkásság és a tőkések érdekei között. Több oka is lehet annak, hogy a magyar politikai baloldal miért nem tudott profitálni ezekből a kételyekből. A német és a magyar mentalitás különbségei mellett érdemes rámutatni a baloldali nyilvánosság hiányára; elgondolkodtató, hogy még az elkötelezett baloldali szavazók is azt mondták, hogy egyetlen párt sem tekinti feladatának, hogy felvállalja a munkások érdekképviselését. A munkásosztály látványos kirekesztődése a politikából, és az érdekvédelem gyengesége is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a többség csak az államban reménykedett, amely hitük (vagy reményeik) szerint osztályok felett áll, és mint ilyen, tesz valamit a „kisemberekért”.

Az eredmények segítenek megmagyarázni a Kádár-korszak ambivalens megítélését. Az erős állam, a rend és a tekintélyelvű kormányzás utáni vágyakozás összeolvad a nagyobb egyenlőség víziójával, ahogyan azt sok interjúban is megfigyelhettük. Míg a németek azonosultak a Wendével, és még a tartós munkanélküliek sem kíváncsoztak vissza a honeckeri „munkásállamba”, addig a magyarok között csak kevesen voltak olyanok, akik úgy érezték, hogy profitáltak a rendszerváltásból és az új demokráciából. A negatív tapasztalatok hatására Magyarországon

a többség elutasította a nyugati mintájú kapitalizmust, és a nagyobb és erősebb államban, illetve egy sajátos magyar út preferálásában vélték megtalálni a perifériás fejlődés ellenszerét. A keletnémetek sikeresebb integrációját a kapitalista világ gazdaságba tehát egy mentalitásváltozás is kísérte, amit a magyar esetben kevésbé lehet kimutatni.

Ugyanakkor fontos hasonlóságnak tartom, hogy a szakszervezeti és munkásmozgalom helyzetéről egyformán pesszimistán nyilatkoztak az interjúalanyok. A magyarok a nagyüzemek megszűnésével és a szakszervezeti mozgalom szándékos szétverésével magyarították a munkástiltakozás hiányát. A németek úgy vélekedtek, hogy a munkahelyen az emberek atomizáltak, magányos harcosok, és mindenkit csak az foglalkoztat, hogyan tartsa meg a munkahelyét. Abban megegyeztek a vélemények, hogy általában meggyengült az érdekképviselő. A munkások egyik mintában sem vártak az elkövetkező években jelentős társadalmi változásokat; a mindennapok mikrovilágával kapcsolatban azonban sokan kifejezték, hogy nagyobb közösségi életre lenne igényük, mint ami a magányos harcosoknak megadatik.

Esettanulmányaim megerősítik Szalai Erzsébetnek azt a tézisé, hogy a hazai munkások eltérő módon integrálódnak a gazdaságba. Szalai megkülönbözteti a hazai szektorban, jobbra lemaradt infrastruktúrában dolgozó, „buheráló” munkásokat a multinacionális vállalatok jobban fizetett alkalmazottaitól. Ugyanakkor hangsúlyozza a munkásság erősen differenciált jellegét és a hazai szakszervezetek gyengeségét, mint két olyan faktort, ami jelentősen megnehezíti a munkásság „tudatos” osztályformálódását. Ferge Zsuzsa beemeli a munkásosztályt a mai magyar társadalmi struktúrába, azzal a megjegyzéssel, hogy a munkásokat „kakukktojásnak” tekinti a hierarchiában. Az alsó, felső, illetve a középosztályba való tartozás ugyanis egyértelműen kijelöl egy társadalmi helyzetet, míg a „munkás” besorolás sokak számára egyaránt jelentheti mind az alsó-, mind pedig a középosztályba való tartozást. Ferge – Szalaihoz hasonlóan – a munkástudat fragmentálódásáról beszél.

Mi következik mindebből a mai munkásságra nézve? Egyrészt az, hogy kiszolgáltatott helyzetben van, gyakran feketén alkalmazzák, és a nagy ipari tartaléksereg megléte miatt nem áll módjában tiltakozni. Érdeemes itt hangsúlyozni, hogy Magyarországon kirívóan alacsony a foglalkoztatottság: míg Németországban 2009-ben a 15–64 éves népesség 71 százalékát foglalkoztatták, addig Magyarországon a foglalkoztatottak aránya 55 százalék. Ferge Zsuzsa több mint egymillió munkahely elvesztéséről beszél, Mark Pittaway becslése szerint pedig 2008-ban 23 százalékkal kevesebb munkahely volt az országban, mint 1989-ben. Az általam meginterjúvolt magyar munkások számára az anyagi biztonság elvesztése, illetve a relatív (vagy nem is annyira relatív) elszegényedés volt a rendszerváltás legfájdalmasabb tapasztalata, míg a németeknél a munkanélküliség. A magyar esethez idézném Ferge Zsuzsa hangsúlyozottan bizonytalan becsléseit, aki 45-50 százalékra teszi a rendszerváltás

vesztéseinek arányát, 30-35 százalék helyzete nem javult, de nem is romlott az elmúlt húsz év folyamán, és végül a nyertesek aránya 20-25 százalék lehet. Ami nagyon elgondolkoztató, az a szegénység „tartóssága”: Ferge egy 3000 fős panelvizsgálata alapján azok, akik 1992-ben szegények voltak, többségükben (60 százalék) azok is maradtak tizenöt év után, és csak 7 százaléknak sikerült jobb módba kerülnie. Ezek nagyon elszomorító adatok, és megerősítik azokat a feltételezéseket, amelyek szerint Magyarország társadalmi értelemben egyre jobban bezáródik.

Másrészt, és ezt is érdemes aláhúzni, a rendszerváltás keletnémet és magyar munkástapasztalatának volt egy közös mozzanata: az emberi kapcsolatok dimenziója. Az új rendszerben az emberi kapcsolatok változására egyformán negatívan reagáltak a keletnémetek és a magyarok. A német életút-történetekből az derül ki, hogy náluk az individualizáció is erősebben érvényesült, mint a magyaroknál. A kiindulási helyzet is különbözött, hiszen az NDK egy jóval kollektivistább szocializmust próbált megvalósítani, mint a piac kiszélesítésével kísérletező Magyarország. Az, hogy a technikai fejlődés feleslegessé teszi az emberek egy részét, mélyen benne volt a német köztudatban, mint ahogyan az is, hogy az új rendszerben jóval kielezettebb verseny folyik a munkahelyekért, mint a régióban. Ennek következménye a társadalomban lezajlott nagyfokú individualizáció, a régi közösségi szellem eltűnése a munkahelyekről, a „riválisok” kiszorítása a jó munkahelyi pozíciókból, a magánjellegű kapcsolatok háttérbe szorulása a munkatársak között, a kíméletlen versengés, az információk eltitkolása a másik elől (nehogy ő húzzon hasznot belőle) és a bezárkózás. A német interjúalanyok többsége egyenesen „magányos harcosokról” beszélt. Mind a keletnémetek, mind pedig a magyarok hiányolták a régi munkahelyi kollektívákat és azt a közösségi szellemet, amelyik megvolt a szocializmus idején. Az interjúalanyok mindkét mintában elmondták, hogy a régi rendszerben máshogy viszonyultak egymáshoz az emberek: közösségibb volt a gondolkodás, kevésbé a haszon, a társadalmi hierarchia és az érdek irányította a társas érintkezést, és egyértelműen jobbak voltak az emberi kapcsolatok. A régi munkahelyi közösségek megszűnésére tehát egyformán negatívan reagáltak a keletnémetek és a magyarok – nem véletlen, hogy ezen a közösségi talajon fogalmazódott meg a magyar és a német munkások körében a leginkább azonos antikapitalista kritika.

Ebből a kritikából sok minden következik. Az osztályfogalom – ennek igen hosszú a története, itt csak érinthetem – mára kiszorult a magyar közbeszédből és az emberek többségének tudatából. Ezért, amikor védelmet keresnek a globális kapitalizmussal szemben, amely tönkretette vagy megvásárolta gyáraikat, a „nép tulajdonát”, és fájdalmasan szembesítette őket az új, és a Kádár-korszakhoz képest sokkal nagyobb mértékű anyagi, társadalmi és kulturális egyenlőtlenségekkel, csak egy elképzelt közösségre hagyatkozhatnak. Egy József Attila idézettel szeretném lezárni ezt a gondolatot: „Retteg a szegénytől a gazdag/ s a

gazdagtól fél a szegény./ Fortélyos félelem igazgat/ minket s nem csalóka remény.” A magyar interjúk tükrében e sorok fájdalmasan aktuálisak; noha a költőnek nem adatott meg, hogy megismerje a posztindusztriális (posztfordista) kapitalizmust, amit Boltanski és Chiapello a kapitalizmus harmadik szellemének nevez.

Földes György:

Én úgy értelmeztem a feladatot, hogy próbáljunk meg eltérni a szokásos politikai értékeléstől, és megnézni a társadalmi-gazdasági hátterét annak, ami most történik. Nem pusztán a gazdasági konjunktúrára gondolok, tehát nem arra, hogy éppen hol áll a GDP-termelés Magyarországon. Nem ezt értem gazdaságon.

Próbáljunk föltenni néhány olyan kérdést ebben a történelmi helyzetben, amely segíti az újragondolást a baloldal számára. Ne azt ismétlegessük, hogy a jobboldaliak, illetve a liberálisok miként rontották el a rendszerváltást, és vitték rossz útra az országot, hanem az újragondolásba önkritikai elemeket is bele kellene vinni, illetőleg másfajta megközelítéseket is érdemes lenne fölvetni. Meghívásomat így értelmezem, s köszönöm szépen az *Eszmélet* szerkesztőségének.

Az első kérdésem az lenne, hogy mi a társadalmi háttere ennek a mostani jobboldali kurzusnak. Első tétel az, hogy a magyar középosztály megosztottsága az egyik ok, amit a rendszerváltás élezett ki és vitt végletekig. Van a magyar középosztálynak egy városias, a modernizációra, a demokráciára, a liberális értékekre, a baloldali értékekre nyitott része, amely valamennyire a polgári egzisztenciának is birtokában van. Polgári egzisztencián azt értem, hogy a saját életfeltételeit, fogyasztási szükségleteit a saját forrásaiból képes fedezni. E középosztály másik része egy vidékies, döntően az önkormányzati és állami kapcsolati rendszerre támaszkodó, vállalkozói és értelmiségi, kispolgári csoport. A köztük lévő nyilvánvaló kulturális választóvonal gazdaságilag is újraértelmeződött az elmúlt 20 évben. A közöttük meglévő ellentétek a globalizációba felülről bekapcsolódott gazdaság, a külföldi tőke beáramlása, illetőleg az Európai Unióba integrált Magyarország kapcsán nemhogy nem enyhültek, hanem még tovább élesedtek. Úgy is mondhatnám, hogy a késő Kádár-kori elit, amelyik megtalálta az MSZP-ben és az SZDSZ-ben a politikai érdekvédelmét a rendszerváltás után, nagyjából két évtizeden keresztül uralni tudta a magyarországi történéseket, de a gazdasági válság, illetőleg – amire majd kitérek – a rendszerkorrekció elmaradása okán ezt a képességét elveszítette. Ezt tartom az első nagyon-nagyon fontos elemnek.

Meg kell mondani, hogy közben a kádári nép is elfogyott ez alatt a 20 év alatt. Népen azt a társadalmi csoportot értem, amely alapvetően rá van utalva az állam védelmére, az állami juttatásokra, a szolgáltatásokra, ugyanakkor azonban nem vesz részt a közhatalom gyakorlásában. Ez a csoport az elmúlt 20 évben, alapvetően 2010-ig, kis megszakításokkal

mindig arra a politikai erőre szavazott, amely a nagyobb biztonságot ígérte. Ha ezt a folyamatot végigkísérjük, ebből a társadalmi csoportból szép számmal kerültek ki vesztesek, de a középosztálynak is megvannak a maga vesztesei. Azok a harcok, amelyek a tulajdonért, a hatalomért, a média fölötti ellenőrzésért folytak e között a két társadalmi csoport között, 2010-ig jobbra a baloldali-liberális beállítottságú csoportok javára dőltek el. De ahogy a kádári középosztály elfogyott, átalakult, úgy a kádári nép is elfogyóban van, átalakul. Nem azt gondolom, hogy demográfiai és történeti-kulturális okok miatt, hanem azért, mert a baloldal elveszítette azt a képességét, hogy ezt a tömeget meg tudja szólítani, és ez áll annak a folyamatnak a hátterében, ami a mai jobboldali tekintélyuralmi rendszerhez elvezetett. Ez a társadalmi csoport, látva a nép jelentős, politikailag érzékeny része, a baloldali-liberális stb. kötődésű középosztály elgyengülését, újraalkotta a szövetségét, és 2010-ben a jobboldali középosztállyal kötött szövetséget. Ez lenne a társadalmi háttér egyik vetülete.

A másik társadalmi vetület, amit – úgy tűnik – a baloldalon nagyon nehéz tudomásul vennünk, az, hogy miután a „népet” megfosztották a kulturális tökéttől, megfosztották az önálló érdekképviseleti lehetőségek jó részétől, ez a „nép” most a saját emancipációs lehetőségeit – vagy egyszerűbben fogalmazva, a védelmi lehetőségeit – alapvetően csak a nemzeti közösségben véli fölfedezni. Mégpedig nem azért, mert horthysta múltja van – ezzel gyökeresen nem értek egyet –, hanem azért, mert bebocsátását az állami védelembe, abba a vélt vagy valóságos politikai közösségbe, amely az ő egzisztenciáját védené, biztosítaná, a nemzeti ideológia segítségével próbálja megoldani. Miután a baloldalnak és a liberális csoportnak a nép ezen része számára évek óta nincs lényeges mondanivalója, e szegmens a nemzetben találta meg magának azt az ideológiát, azt a kötődési rendszert, amivel beemelheti magát a közösségbe, vagy legalábbis ellensúlyozhatja a kiszorítására és a társadalomból való kizárására törekvő tendenciát.

A második tétel, amit kifejtenék a társadalmi háttér mellett, az a lélektani háttére ennek a mai uralomnak, ami persze szorosan összefügg az előző ponttal. Az alapvető lélektani háttér, hogy a politika szellemileg és kulturálisan teljesen kiüresedett az elmúlt 10 évben, miután sem a bal-, sem a jobboldal nem képes perspektívát nyújtani a társadalomnak. A felzárkózási stratégia csődöt mondott, ez igaz, de az már nem, hogy gyakorlatilag eleve kudarcra volt ítélve ez a modernizációs-demokratizációs kísérlet. Mindenesetre ma nincs jövőképe a magyar társadalomnak.

Mi a közvetlen gazdasági háttére ennek mai jobboldali uralomnak? Azt gondolom, alapvetően az, hogy 20 év alatt sikerült fölélni azokat a komparatív előnyöket, amelyekkel a magyar gazdaság '89/90 tájékán még rendelkezett. Úgy is leírhatjuk e 20 év gazdasági történetét, mint a relatív komparatív előnyök felélésének a történetét. Másodsorban, a magyar gazdaság kitettsége a világ gazdaságnak ma sokkal nagyobb, mint a '89/90-es években, és ennek vannak bizonyos előnyös vonat-

kozásai, de vannak alapvető hátrányai is. Fontos körülmény az, hogy Magyarországon gyakorlatilag a '70-es évek közepe óta nincs nemzeti felhalmozás. Vagyis a magyar gazdaság fejlesztése nem saját erőforrásokból történik immáron több mint három évtizede, és ezt egy nemzet nem engedheti meg magának, még a globalizáció körülményei között sem. Végül beszélnék arról a megosztottságról, ami azon a baloldali térfelelven van, amit nagyon egyszerűen szellemi és politikai baloldalnak szoktak nevezni. Ez egy metszet, hogy vannak a rendszerkritikus, következetes baloldaliak, akiknek lényegében az elemzésben igazuk van, és vannak a praktikus baloldaliak, akik ezzel szemben részt vettek a hatalomgyakorlásban, nekik azonban nincs elég szellemi muníciójuk. Azt mondom, hogy mind a két fél felelős azért, hogy a baloldali politikát alkotó három elemet, a szakpolitikai elemet, az értelmiségi elemet és a gyakorlati mozgalom-csináló elemet nem tudta és nem tudja egy térbe helyezni, és beszélő viszonyba, kölcsönhatásba hozni egymással. Ez a három elem az elmúlt 20 évben – és főleg az elmúlt 10 évben – nemhogy közeledett volna egymáshoz, hanem távolodott egymástól, aminek kegyetlenül megfizeti az árát a baloldal.

Wiener György:

Elemzésem abból indul ki, hogy a hazai rendszerváltást nem érthetjük meg a kapitalista világrendszerben zajló folyamatok vizsgálata nélkül. Nemcsak Magyarország tért vissza egy jóval korábbi politikai berendezkedéshez, hanem ilyen törekvésekkel találkozhatunk Kelet-Közép-Európa más államaiban is – erre Krausz Tamás már utalt –, sőt olyan térségekben is, melyek régióntól távol esnek. A török politikában és az „arab tavasz” keretében végbement változások is azt mutatják, hogy a félperiféria számos országában mind a kapitalista, mind a harmadik utas, illetőleg a szocialisztikus jellegű modernizációs kísérletek megbuktak, s az új, vagy megújult berendezkedések a nemzeti és/vagy vallási fundamentalizmusra épülnek. Amit tehát Egyiptomban, Tunéziában, Líbiában vagy Törökországban látunk, azt nem választhatjuk el teljes mértékben a kelet-közép-európai térség eseményeitől. E folyamatok háttérben többek között a különféle baloldali mozgalmakban való tömeges csatlósulás húzódik meg, amire egyébként számos írásában Wallerstein is utalt; kiábrándulás a nyugat-európai szociáldemokráciából, a kommunista pártokból, valamint a nemzeti felszabadító mozgalmak modernista szárnyaiból. Mindez azonban, a világrendszer-elmélet vezető képviselőjének feltételezésével ellentétben, nem az újbaloldal fellendüléséhez vezet, a múltba, netán a régmúltba történő visszatérés követeléséhez vezet, melyben a nemzeti burzsoáziának a globális nagytőkével való konfliktusa is kifejeződik.

E változások nagyon lényeges eleme az, ami jelenleg Magyarországon történik. Ezzel összefüggésben egyébként vitatom Krausz Tamás állítását, hogy más kelet-közép-európai államokban a magyarországgal

azonos jelenségekkel találkozhatunk. Kétségtelen, hogy a múltba fordulás Lengyelországban, Szlovákiában és a balti térségben egyaránt megjelenik, elemei azonban egységes politikai rendszerré eddig csupán Magyarországon álltak össze, a 2009–2011 közötti időszakban. Ugyanakkor az 1989-90-es rendszerváltás bizonyos értelemben a mostani helyzetet már valóban anticipálta, hiszen akkor három koncepció állt szemben egymással: a modellváltó demokratikus szocialista elképzelés, a nyugati mintára épülő polgári demokratikus, polgári liberális alternatíva, valamint a keresztény nemzeti kurzus, amely azonban akkortájt még harmadikutas, népi formában fogalmazódott meg. Több mint két évtizeddel ezelőtt nem egyszerűen a hazai viszonyok eredményezték azt, hogy a rendszerváltás körüli küzdelmekben a második variáns kerekedett felül, hanem e végkifejletben a külföld is jelentős szerepet játszott. A keresztény nemzeti irányzat akkor egyfelől azért szenvedett vereséget, mert koncepciója nem illeszkedett a szovjet–amerikai megegyezésen alapuló rendszerváltás forgatókönyvéhez, másfelől pedig képviselőinek többsége sem bízott igazán e kurzus visszaállításának lehetőségében. 2009-re viszont egyértelműen felülkerekedett ez a korábban is erős támogatottsággal rendelkező áramlat, melynek gyökerei – és ebben Krausz Tamással teljes mértékben egyetértek – rendkívül mélyek.

Az újabb politikai rendszerváltás hátterében véleményem szerint három alapvető, hosszú távú folyamat húzódik meg. Az egyik az, hogy Magyarországon 1918 óta tartós legitimációs bizonytalanság áll fenn, ami nem egy sajátos kelet-közép-európai jelenség, hanem mindazon országokat jellemzi, melyekben egy gyors, hirtelen szakítás történt a tradicionális társadalmi berendezkedéssel és államisággal. Magyarországon e törés az 1918-19-es forradalmak során zajlott le, s ezt követően a mai napig nem sikerült konszenzust teremteni abban a kérdésben, hogy milyen politikai berendezkedés lenne igazán kívánatos. Sem a Horthy-korszakban, illetőleg az államszocializmus időszakában, sem az 1989–90-es rendszerváltás során egy ilyen jellegű megegyezés nem született meg. Hasonló legitimációs bizonytalanság jellemezte egyébként Spanyolországot, Franciaországot, Portugáliát és Olaszországot másfél évszázadon vagy akár 180 éven keresztül is. Sőt, még a szerves fejlődésűnek tűnő Angliában is az volt a helyzet, hogy az 1640-es polgári forradalom és az 1745-ös jakobita restaurációs kísérlet közötti időszakban a meghatározó jelentőségű társadalmi csoportok a kívánatos állami berendezkedésről alapvetően eltérő nézeteket vallottak. A legitimációs bizonytalanságot tehát nem értékelhetjük kelet-közép-európai „abszurdisztán”-ként, ahogy ezt a liberálisok gondolják.

A második hosszú távú folyamat, a felzárkózási kísérletek sorozatos meghiúsulása a magyar gazdaság félperiferikus jellegéből fakad, s ezért az újabb rendszerváltás gazdasági háttere sokkal mélyebb és problematikusabb, mint ezt Földes György felvázolta. Álláspontjával tökéletesen egyetértek abban, hogy a gazdasági növekedés forrásai az 1970-es

évek közepétől kimerültek, s ennek következtében az ország – miként ez egyébként a dualizmus időszakában is történt – elsődlegesen külföldi hitelekéből, illetőleg működőtőke-importból próbálja fejlődését biztosítani. Az 1989–2011 közötti időszak egyébként a gazdasági növekedés, vagyis a GDP alakulása szempontjából a legnegatívabb periódus. Számításaim, amelyek KSH kiadványokon alapulnak, azt mutatják, hogy a dualizmus utolsó másfél évtizedében az átlagos évi növekedési ütem 2,8% volt, ez a Horthy-korszakban, az 1924/25 és 1938/39 közötti időszakban az előző periódushoz képest nem változott, 1950–89 között 4,6%-ra emelkedett (ezen belül a Kádár-rendszer első másfél évtizedében 6,8%-ot tett ki), a rendszerváltástól mostanáig viszont 1,1%-ra esett vissza. A váltás nyomán tehát Magyarország a várakozásokkal ellentétben nem zárkózott fel, sőt, világgazdasági pozíciója radikálisan gyengült. Az ország 1989-ben a világ teljes GDP-jének 0,4%-át állította elő, ám 2009-re ez az arány 0,2%-ra csökkent. A gazdaság fejlődése szempontjából tehát az elmúlt húsz évet kudarcok sorozataként értékelhetjük, s ez lényegében független volt az egyes kormányok teljesítményétől. Ennek ellenére elkülöníthetünk három időszakot, az 1990–96 közötti ún. transzformációs válságot, az 1997-től 2006-ig tartó, Jánossy Ferenc elméletének értelmében vett helyreállítási periódust, és a 2007-tel kezdődő stagnálást, illetőleg hanyatlást. Ezért megalapozatlannak látszik az a vélekedés, hogy Magyarországot az államszocializmus akadályozta az európai átlagszint elérésében, viszont a rendszerváltás megadta ennek lehetőségét, ám az egymást követő kabinetek ezzel nem tudtak élni. Magyarország ugyanis, mint erre előbb már utaltam, eleve csak egy félperifériás kapitalista országgént kerülhetett be a tőkés világgazdaság aszimmetrikus-hierarchikus viszonyrendszerébe, s ez a félperifériás lét a történelmi tapasztalatok szerint többnyire tekintélyuralmi berendezkedésekkel társul. Ugyanakkor látnunk kell, hogy e megjelölés nem mutatja be pontosan az új politikai berendezkedés sajátosságait. Pontosabban úgy fogalmazhatunk, hogy a Fidesz kormányzat egy keresztény alapokon álló, részben hivatásrendi államot kíván létrehozni – erre utal a közigazgatási és a rendészeti kamara létrehozása, valamint az Országos Érdekegyeztető Tanács megszüntetése –, amely erőteljesen különbözik az autoritárius rendszerek más formáitól, így például a fasiszta szisztémáktól is. E kísérlet bázisát, mint erre már utaltam, a nemzeti burzsoázia alkotja s ezért inkább e társadalmi csoport helyzetét kellene elemeznünk a késő-kádári középosztály dualitásának vizsgálata helyett. A nemzeti burzsoázia egyébként a multinacionális tőkével vívott konkurenciaharcában alacsony adókat, alacsony munkabéreket, olcsó hiteleket, állami megrendeléseket és protekcionista gazdaságpolitikát követel. Ezeket az igényeket nem értékelhetjük magyar sajátosságként; akár a XIX. századi német és spanyol, akár más országok gazdaságtörténetéből számos hasonló példát hozhatunk fel. A nemzeti burzsoázia egyben arra törekszik, hogy céljai eléréséhez más társadalmi csoportokkal viszonylag tartós és

erős szövetséget kössön, lényegében ezt nevezi a kormány a nemzeti együttműködés rendszerének.

Bartha Esztertől eltérően a munkásság politikai beállítottságát most nem elemzem, csak arra utalok, hogy az 1945 előtti törzsökös és az 1945 után létrejött, valóban döntően paraszti eredetű, ám emellett más kispolgári csoportokból is származó munkásság politikai magatartása jelentősen különbözik egymástól. Ez utóbbi a proletarizálódást az államszocialista rendszerben élte meg így szükségszerűen eltérően viszonyult ahhoz, mint az osztály hagyományos csoportja, s így egy részük (illetőleg leszármazottaik) esetenként a jobboldalra is szavazhat. Megalapozatlan állításnak találok ugyanakkor azt a feltételezést, hogy a Jobbik bázisát elsődlegesen kiábrándult egykori szocialista munkásszavazók képezik, hiszen e formáció híveinek relatív többsége, körülbelül 40%-a a Fidesz táborából áramlott át, csaknem egyharmaduk pedig első szavazó volt vagy korábban sohasem voksolt.

Az új politikai rendszerváltás háttérében meghúzódó harmadik hosszú távú folyamat a globalizáció, mellyel szemben, mint erre korábban szintén utaltam, a világ számos térségében nemzeti, illetőleg vallási fundamentalista mozgalmak lépnek fel. Ezért Krausz Tamással abban a kérdésben is vitatkozom, hogy a multinacionális tőkének a jelenlegi hazai, antiglobalista vonásokat is hordozó szisztéma megfelel. A nemzetközi nagytőke érdekeit a félperiférián természetesen leginkább az autoritárius rendszerek szolgálják, ám csak akkor, ha gazdaságpolitikájuk nem a protekcionizmuson, hanem a szabad kereskedelem elvén, a liberalizáción, a dereguláción és a privatizáción alapul. E szisztéma ideáltípusát leginkább Pinochet chilei diktátor alakította ki, ám Franco Spanyolországa is ehhez hasonlított az 1950-es évek végétől. Orbán Viktor új berendezkedése azonban sokkal inkább a harmadik világ nemzeti forradalmainak sajátoságaival rendelkezik. Ilyen volt például az 1952-es bolíviai felkelés, mely a nemzeti burzsoázia és az ónbányászok osztályszövetségén alapult, és szervező erejét a korábban fasiszta ideológiai elemeket is befogadó Forradalmi Nemzeti Mozgalom (MIR) képezte. E politikai erő, mely először Gualberto Villaroelt, majd a forradalom győzelme után Victor Paz Estenssorot juttatta hatalomra, legfontosabb céljának a nemzeti szuverenitás megvédését tekintette. Ha Krausz Tamás feltételezéséből indulunk ki, nem érthetjük meg, miért alakulnak ki éles konfliktusok a mostani kormányzat és az Európai Unió, illetőleg az IMF között. Az más kérdés, hogy bizonyos területeken – ilyen például a Nemzeti Bank függetlensége – az Orbán kabinet kénytelen lesz meghátrálni, ám ez a lényegen, az új berendezkedés természetén érdemben semmit sem változtat.

Kállai R. Gábor:

Az előttem szóló érdemes és tanultabb kollégák annyi mindent elmondtak, hogy nekem viszonylag kevés újdonság maradt, viszont több ponton vitatkozni szeretnék velük.

Az elemzés szempontjából kérdéses, hogy miként ítéljük meg a jelenlegi válságot, azaz a jelenlegi világgazdasági válság a nagy válság-e, vagy egy súlyos válság, de végeredményben a szokásos tízéves válság, ami egybe szokott csúszni több rövid ciklusú válságperiódussal – szerintem ez utóbbi történik éppen. Tehát nem a világorradalom vagy a barbárság az aktuális alternatíva, hanem az, hogy belátható időn belül – amennyire rajtunk múlik – létrehozható-e, kitalálható-e, végiggondolható-e egy olyan alternatíva, ami élhetőbb lesz, mint a jelenleg fennálló szituáció; a kapitalizmusban is vannak ugyanis élhetőbb meg kevésbé élhető korszakok. Ez az egyik vitapont. A másik vitapont: a mostani, orbáni politikai szisztéma rendszerváltás-e. Szerintem alapvetően nem történt rendszerváltás, a mostani változások, a hatalomgyakorlás módja és tartalma a '89-es rendszerváltás folytatása, ha úgy tetszik, annak kiteljesedése. Hogy korábban miért nem alakult ki ilyen szituáció, az más kérdés, mindenestre emlékszem arra, hogy a kilencvenes évek elején a Baloldali Alternatíva Egyesülés közgyűlésein már lefolytattunk hasonló vitákat, tudniillik hogy mikor lesz diktatúra, többségünk talán jelen is volt e vitákon. A viták aztán később is megismétlődtek, úgyszólván minden jobboldali kormányváltás idején.

Más: a most kialakult politikai-igazgatási rendszer is a rendszerváltásból fakad. Önmagában az új alaptörvény, a hozzá kapcsolódó sarkalatos törvények olyanok, amilyenek, végső soron a gyakorlat dönti el a minőségüket. Ezzel nem azt állítom, hogy jók. Az alaptörvényben van három olyan pont, ami súlyosan sérti a jogállami alapelveket, van hozzá egy visszataszítóan történelemhamisító preambulumban, a többi viszont majdnem szó szerint megegyezik a régi alkotmány tartalmával és szövegével. (Megjegyezném, hogy a többség, a lakosság 99,9 százaléka sem a régi, sem az új alkotmányt nem olvasta el.) Az alkotmánnyal, az 1949. évi XX. törvénnyel kapcsolatban azt kell látni, hogy '90-es verziója hiába volt kiegyensúlyozott polgári alkotmány, mégis annak keretei között lehetett eljutni a mai állapotokig. Tehetünk ugyan bombasztikus kijelentéseket új rendszerváltásról, a neo-horthyizmusról meg egyebekről, de azért lássuk jól: '89-90-től tartó folyamatról van szó, annak egy pontján járunk most. A kiindulópont a baloldal akkori történelmi veresége.

Ha már a jelenlegi politikai rendszerről beszélünk, figyelemetekbe ajánlanék egy válságfilozófust, Franz Kafkát, pontosabban híres regényét, *A kastélyt*. Tessék csak egyszer újraolvasni és végiggondolni: a regény nem a nyomasztó, végtelen hatalomról szól, hanem egy tökéletesen alkalmatlan hivatalról, úgy is kezdődik, hogy ami a kastélyban történik, annak nincs köze az élethez. A faluban mindenki teszi a maga dolgát, a kastély pedig tökéletesen alkalmatlan rendelkezéseket ad ki, de csak akkor, hogyha zaklatják. Egyéb esetben nem történik semmi. Az egyik eddig nem említett tényező, a hatalom dilettantizmusa az, amit figyelembe kell venni a jelen elemzésénél. A másik: vegyük figyelembe a mindennapi életet, a köznapi életet is. Lukács György már 1918-tól próbálja felhívni

a figyelmet, hogy annak a strukturális elemzése milyen fontos lenne. Aztán ő sem csinálta meg, de minden művében benne van egy-két oldal erről, *Az esztétikum sajátosságában* egy kicsit több. Mennyi minden változott meg az elmúlt húsz évben? Min jegyzetelünk, min vesszük fel ezt a konferenciát, min kommunikálunk, mi az az utolsó fogyasztási cikk, amit leadunk? Az internet és a sokcsatornás tévé. Csak figyeljünk erre oda. Ez egy másfajta fogyasztási struktúra. Most persze megtanulja a proli, hogy a söre is elmegy, meg az internete is elmegy vagy elmehet a kölcsönnel, bár ezeket még valahogy meg tudja tartani, addig, amíg. Amíg ezek léteznek, meg tud valahogy kapaszkodni. Ezek szimbolikus javak? Igen, de a szimbólum itt a lényegre mutat. Ha egyszer meg tudok nézni valamit, bár oda nem tudok elmenni, de mégiscsak jelen vagyok a világban. Az elnyomás és az elnyomorodás elemzésénél erre is figyelni kell. A nyomor abszolút és hagyományos formája, hogy nincs mit enni, nincs miből fizetni, mind jelen van, csak egy picit másként. Nem tudom, hogy ez a „picit másként” milyen súlyú változás, lehet, hogy lényegtelen, lehet, hogy éppen ellenkezőleg, nem tudom még. Azt hiszem, ezzel nem állok egyedül. Van, aki szívesen ír könyveket a tudásalapú társadalomról, vagy nem tudom, miről, majdnem azt mondtam, hogy szólamgyűjteményekről. Nem erről van itt szó, hanem másfajta életmódról, a mindennapi élet másfajta struktúrájáról.

Megint más: mostanában fel szoktam vetni Marx alapján a relatív túlnépesség kérdését, amit ő a munkásosztály azon részére használ, amely hol kiesik a termelésből, hol visszatálal oda. Nyilvánvalóan ezt a folyamatot látjuk és tapasztaljuk, amikor arról van szó, hogy általánosan csökken a foglalkoztatottak száma, aminek közvetlen oka részben a technológiai váltás, részben a piacvesztés, részben a gazdaságpolitikai ostobaságok sora stb. De ez egy komplex folyamat. Ami érdekes benne – és ezt tenném még itt hozzá –, hogy ezt a lecsúszást, azt, hogy nem tud kikerülni ebből az állapotból, az értelmiség igazán csak most érzi meg. Az értelmiség nagy tömegű, milliós nagyságrendű, eddig a lecsúszást ki tudták kerülni, aránylag kevesen szóródtak ki a perifériára. Az értelmiség leváltása megtörtént már más történelmi összefüggésben korábban is, de jóval kevesebb embert és szakmát érintett. Az értelmiség lecsúszása ma már igen-igen nagy tömeget érint, nemcsak Magyarországon, ez világjelenség. Az „arab tavaszt” – legalábbis egyes helyeken – részben pont ez a lecsúszó, a termelési folyamatból kikerülő értelmiség is csinálta, az a diákság, amely úgy nagyjából sejti, hogy értelmes munkára vagy lesz lehetősége vagy nem, inkább nem.

Mit is csinál az Orbán-kormány – ha utánagondolunk – úgy igazán az értelmiséggel meg a gazdasággal? Hagyja tönkremenni, mi több rá is segít erre, ha mással nem, az említett dilettantizmussal és a belső körök felsegélyezésével. Nem a Horthy-korszak itt a jó példa, hanem egy jóval korábbi, az a klasszikus kapitalista, kőkemény korszak, amit ma a megszépítő messzeség okán idillinek látunk, azaz a Monarchia első

korszaka, a nagy gründolási láz időszaka. Akkor esett meg, hogy az állam mindent és mindenkit lerúgott magáról, az oktatást, a kultúrát, maradt az irgalmatlan verseny, a farkastörvények világa. Ez az a kor, amikor kiépült a vasúthálózat, a nagyipar, de sem társadalombiztosítás, sem szociális háló nem létezett, még abban a kezdetleges formában sem, ami akkoriban már itt-ott szokásos volt. A miniszterelnök úrnak nyilván leszakadna a nyelve, ha kimondaná: amit csinál az bizony a klasszikus liberális gazdaság- és társadalompolitika. Se biztosítás, se háttér, se semmi, küzdj meg a létért, azt szabad, mondták akkoriban. Most talán tilos? Nem, szabad. Sikerül? Nem. De ugyanott vagyunk. Wiener György sokkal jobban és szabadabban kezeli a történeti analógiákat, mint én, és persze mindig nagyon jól, de ha már keresünk, akkor ott keressünk, ahol valóban van analógia. A szimbolika, amit Krausz Tamás meg más is kiemelt, valóban neo-horthyánus – mi más is lenne? Annak idején nagyon jót szórakoztunk, hogy aki konzervatív, mit tudna éppen konzerválni, legfeljebb a Kádár-kort, mert az volt, amit átéltünk.

Itt jutunk vissza tulajdonképpen ahhoz, amivel én felütöttem a válságfilozófus aktát; a polgári demokráciához, ami formális, meg tulajdonképpen mindig diktatúra, hiszen a választások arról szólnak, hogy az elnyomók között válogatunk, ahogy Engels írta. A polgári demokrácia folytonosságot is jelent, a jelenlegi kormányért mindig az előző kormány a felelős, azért az azt megelőző, és így tovább. Ha tehát a mostani kormányzat léteért és ténykedéséért az előzőt tesszük felelőssé, mint Krausz Tamás tette, akkor még az ég egy világon semmit sem mondtunk. A demokráciában előbb-utóbb minden miniszterelnök megbukik, merthogy nem ő marad örökké a poszton. Azért mondom, hogy ez még önmagában nem komoly kritika. Ha már áttértünk a politikai kérdésekre, meg kell állapítani, hogy minden kétely és borúlátás teljesen reális. Az erőviszonyok ismeretében ma úgy látszik, hogy a jelenlegi kormány leváltására csak egy széles koalíció lehet alkalmas; a magyar viszonyoknak megfelelően ne nevezzük se olajfának, se tölgynek, sokkal találébb a szomorúfűz-koalíció elnevezés. Érvényes politikai cselekvés, ha az az öt-hat potenciális szervezet összeül, amit olykor látunk a demonstrációkon, s a választásokon összeszedi a megfelelő mennyiségű szavazatot, azaz az alkotmányozó többséghez szükséges kétharmadot. Ha így folytatódik a kormányzás, ennek meg is van az elvi esélye. Hogy milyen lesz ez a koalíció, ma még nem tudható, lehet, hogy mindenki a saját szemétdobjában kukorékol, de ez valahogy összeáll egy szimfóniába – hogy Konfuciusra utaljak.

Szigeti Péter:

Én a magam elemzését a neomarxista állam- és politikaelmélet kategóriái felől közelíteném meg: az általános meghatározottságokat adó *államtípus*, a különös *államforma*, és annak egyedi, nemzeti intézményesítése, az *államrend* felől. A rendszer osztályjellegét és a politikai hatalom jellegét kell tisztáznunk. Ez az állandóságnak és a változásnak

azokat a problémáit veti fel, amelyeket itt többen érintettek. Azonban nem polemizálni akarok, hanem pusztán megállapítani azt, hogy itt a 91-re meggyökeresedett társadalmi-gazdasági alakulat állandó, mert az egymástól elszigetelten tevékenykedő magántulajdonosok piaci integrációja alapján elégitik ki a szükségletek zömét. Ezért lényegében polgári társadalmi berendezkedésről, alakulatról beszélhetünk és az ennek megfelelő államtípusról. A polgárság értékrendje, világnézete, jogrendszere dominál, és a társadalmi cselekvések strukturálisan meghatározott érdekpályái vagy a jövedelemmegoszlás szabályszerűségei nagyon is ezekből a körülményekből vezethetők le. Ez pedig több mint 20 éve így van. Ennek csak egy részletkérdése lehet az a dolog, hogy az említett nemzeti burzsoázia és a transznacionális tőkével meg a globalizációval szervezettebb kapcsolatban lévő komprádor burzsoázia között állandó és permanens a kötélhúzás, néhol harc – természetesen a gazdaság- és társadalompolitika szintjén. Ha most a rendszernek a jellegét akarom meghatározni, akkor ez a kötélhúzás nem olyan „vészes”, némiképp természetes. Politikai rezsim- vagy kurzusváltás volt Magyarországon 2010 után. Húsz évig polgári demokrácia volt, csak éppen kiderült, nem tud meggyökeresedni a félperiferikus kapitalizmus viszonyai között, és ezért jött a politikai rezsimváltás, a nemzeti-konzervatív elit és erők győzelme a balliberális tábor felett. A polgári demokrácia azért nem tudott meggyökeresedni, mert a rendszer alulteljesített. Alulteljesít a rendszer (nem hozok GDP adatokat, Wiener ezt már megtette; kevesen tudják: 1860 óta az elmúlt 21 év a magyar gazdaságtörténet leggyengébb átlagos növekedési teljesítménye), csak emlékeztetek arra a társadalmi tényre, hogy a két nagy választási győzelem a rendszer alulteljesítésével kapcsolatos csalódásokból nyerte magyarázatát. Tehát inkább a remény vagy a biztonság reményét hordozó erők győztek 1994-ben is. „Lehet jobban, lehet másként csinálni a kapitalizmust” – mondta Horn Gyula, aztán kiderült, hogy nem sokáig. És ugyanígy 2010-ben is, a válság és a neoliberális-restríciós gazdaságpolitika hatására megroggyant a magyar társadalom. Már csak egy megváltóban bízhatott, ha sem a rendszerváltás, sem az EU integráció nem teljesítette elvárásait. Olyan karizmatikus vezérben, aki sokat tudott ígérni és a reményt hordozta, továbbá reális problémákról (is) beszélt – nem megoldotta ezeket, de beszélt róluk –, és ezért tudott egy domináns többséget maga mögé szervezni, és domináns pártrendszerre áttérni. Tehát a rendszer az *államtípus* szintjén polgári berendezkedés, a *különös államforma* szintjén pedig a *parlamentáris köztársaság* a kiindulópont. Azonban a különösből úgy tolódik el az egyedi *államrend* változtatásaival, az elmúlt majd két év újraszabályozásai következtében, hogy a hatalommegosztó jogállamból: (1) felszámolta a hatalommegosztást, (2) felszámolta a jogállamiságot. Hatalmi állammá vált a hatalommegosztó jogállam. *Rechtsstaat*ból *Machstaat*tá. A hatalommegosztást a négy legfontosabb elemében számolta fel: (1) Az *alkotmányvédelem* szervének a hatásköre bővült is,

szűkült is, döntően azonban az egyéb változtatások összetétele következtében rendkívüli módon letompult (noha a joggyakorlata – ugye – az még most fog kialakulni). (2) *A bírói függetlenség* nagy veszélyeknek van kitéve. Az igazságszolgáltatáson belül az ügyészség az, ahol az ügyészséget mint *szervezetet* illetné meg a függetlenség, viszont oly mértékben centralizált és pártkatonák kezében lévő szervezetté vált, ami az igazságszolgáltatás függetlenségébe rendkívül negatív módon játszik bele. Szerencsére elképzelhető, hogy vannak olyan bírók, akik kevésbé hagyják afficiálni magukat, de mindenesetre az intézményes változások rossz irányba mutatnak. Továbbá, (3) *az alapjog korlátozásnak a módszerei* is rendkívüli módon felvizenyősödtek, kitágultak. Nem akarom ezt most jogdogmatikailag, alkotmányjogilag bemutatni, de ez a helyzet. (4) A hatalommegosztás rendszerében a *semleges államfőt* még nem említettem, pedig új elem, hogy a semleges államfő fel is oszthatja a parlamentet (a Költségvetési Tanács javaslata után bizonyos közjogi személyekkel való konzultáció eredményeként), ez legközelebb 2015 elejére életszerű, márciusra lehet jelentősége. Az említettek miatt az elfajulás, tehát a hatalommegosztásnak ezen tényezői lettek visszavéve és redukálva. És akkor még nem szóltam a semleges ellenőrző szervekről (ÁSZ, PSZÁF, OVB.), melyeket nem számoltak fel – pontosan kell fogalmazni –, hanem birtokba vettek, megszálltak. Tehát degradálódott a hatalommegosztás, egyébként a konzervatív államépítés és az ún. jó kormányzás jegyében. A jogállamiság kérdésénél nem mondom most el a jogállamiság kritériumait, de az a törvényhozási gyár (403 törvény vagy törvénymódosítás másfél év alatt) és az a jobbizonytalanság, amivel ez járt, lehangoló. Jellemző az az egyszerű körülmény, hogy a visszaható hatály tilalmán – ami a kötelezettséget megállapító normák esetében egyértelműen jogállamisági kritérium – milyen könnyen átlépett a teljehatalom birtokába jutott új politikai rezsim. A teljehatalom, a *plena potestas* mit jelent? Nemcsak a kormányzati többséget, nemcsak a törvényhozás többségét birtokolják, hanem az alkotmányozó hatalmat is. Tehát olyan szabályokat és azon a jogforrási szinten tudnak írni maguknak, amelyet csak akarnak, és jelentem, ez meg is történt.

Végül a rendszer jellegéről mondom a definíciómát: *keresztény, nemzeti, neokonzervatív, tekintélyuralmi rendszer*. A neokonzervatívnek óriási jelentősége van, nem csak a kereszténynek, a nemzetinek és a tekintélyuralminak. Tehát, ha valaki ezeket a folyamatokat erről a jobboldali politikai térfélről nézi – amihez persze empátia is szükséges –, akkor megértheti, hogy új korszak nyitására vállalkoztak. Húsz év válsága, a tehetetlen liberálisok meg a szocik nem tudtak semmit csinálni, kezdjünk egy új életet, és töröljük el a múltat – mi, a nemzet. Kevesebb jogállamot és több rendet, kormányozhatóságot. Na most, hadd tegyem hozzá Kállai Gábornak, hogy hiába nem olvassák és nem ismerik az állampolgárok az Alaptörvényt, a rendszert azért nem úgy fogják működtetni, ahogy az állampolgárok nem olvassák, hanem ahogy azt a hatóságok alkalmazzák.

Olvasd el például azt, hogy mi van az Alaptörvény átmeneti rendelkezéseiben, és akkor bizony eléggé rosszkedvre fogsz hangolódni. Tehát azt állítom, hogy a különös és egyedi intézményesülés átszabásával aláásták a parlamentáris köztársaság államformáját, *hatalmi állam* alakult ki a jogállam helyén, és a hatalommegosztás doktrínáját a teljhatalom jegyében jórészt sikerült közömbösíteni, kikapcsolni.

Ezek után nézzük a politikai tagoltságnak az erőviszony-rendszerét, tudniillik azt, hogy a rendszer balra zár, szélsőjobb felé ellenben nyitott. Ebben nem csak konzervatív tradíciók munkálkodnak, hanem itt a liberális értelmiségiek és a nemzeti értelmiségiek is hatalmi tényezők. Húsz évig úgy nevezték a „párt- és ideológiai államapparátusok” (Althusser) az állampolgárokat, az ifjúságot, a magyar társadalom többségét – Bartha Eszternek, Szalai Erzsébetnek kiváló írásai vannak, amelyek a magyar ifjúságnak ezt a szocializációját, attitűdjeit bemutatják –, hogy a rendszer balra zárjon. A szocialista elveket lejárátták, azokból paródiát csináltak. A társadalmi elégedetlenségek ezért csak jobbra tudnak kitörni. Tehát a politikai tagoltság ezért rendeződött át így, és nem véletlen az, hogy 2010-re már nem csak a rendszerváltásban csalódtak, mint 1994-ben, hanem az európai uniós integrációban is, és ebből következik az, hogy a Jobbik új szavazókhoz jutott, és ebből következik az, hogy aki ennek az uniós dolognak a nemzeti függetlenség jegyében való felülbíráásával kecsegtetett, az népszerű ígéretető tudott lenni a magyar társadalom széles tömegeinek a szemében. Úgyhogy én ezeket döntőnek tekintem, és nem becsülném le a szimbolikus térnek a jelentőségét, hiszen ha valaki az Alaptörvényt, a jogrendet és a szimbolikus tér mozgásait együtt nézi, akkor láthatja, hogy nagyon szerves kapcsolat van közöttük. Nem arról van szó, hogy buta emberek rossz előhangot írtak, hanem arról, hogy egy egész sereg intézményi változást, felelősségrevonási mechanizmusokat megalapoztak, lényegében mindenki felelősségre vonható. A hatalmon lévő magyar jobboldal szerint ugyanis volt egy *bűnös rendszer* (államszocializmus), a bűnös rendszernek voltak *bűnös szervezetei*, a bűnös szervezeteknek pedig aki tagja volt, szintén felelősségre vonható. Ez az úttörőkre éppúgy vonatkozhat, akár a bélyegyűjtőkre. Teszem azt, ha a Gagarin-bélyeget eltették és mutogatták, akkor közreműködtek a sötétnek vélt rendszer fenntartásában. Kriminalizálják a múltat. A neokonzervatív manicheizmus világképe szerint – à la Reagan és Theacher asszony – az alkotmányos keret ezt megengedi, és ilyen irányban is léphet. Hogy aztán ezt milyen mélységben, hogy fogja kihasználni, nem tudom, de azt nem gondolnám, hogy itt ártatlan dolgokról van szó. A vezérademokráciának, az antipluralisztikus tendenciáknak a véleményszabadság terén és a médiakorlátozásban óriási jelentősége van. Az állam és az egyház Magyarországon egyre jobban összefonódik, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem kap csak támogatást az ELTE-n kívül, további hét jogi kar nem – ez csak egy apró aktuális példa. Nyilván ennél fontosabb a normatív finanszírozás egész rendszere, vagy a

Nemzeti hitvallásban a kereszténységnek a nemzetfenntartó szerepe, és amikor így szabályoznak, az nem két külön dolog, hanem ugyanazon dolognak az ideológiai legitimációja és a konkrét érdekpályákhoz kapcsolódó szabályozási módja. Megalapozta az orbáni politika egyik döntő elemét: a teljes elitcserét. Tehát én ezt gondolom a szimbolikus-kulturális szféráról.

Továbbá, döntő elem, túlsúlyos mozzanat a politikai tagoltságban az, hogy a szociális kérdés átkerült a jobboldalra. Azért került át, mert nem volt igazi baloldal, legalábbis a parlamentben csak álbaloldal volt. Az MSZP '98 után minden plebejus demokratikus jellegét elvesztette. A Horn-időszakban még volt ilyen neki, de valamikor ez aztán elpárolgott. Nem feltétlenül a dátumot akarnám kiemelni, de mondjuk az elmúlt 8-10 évre a plebejus kötődés aligha jellemző. Az más kérdés, hogy ellenzékben megint felfedezi baloldaliságát, ezt azonban már nem nagyon hiszik el neki. Egy ilyen fordulat lehetősége a hagyományos magyar tradícióban is benne volt, hiszen a jobboldali népiesek valójában jobboldali antikapitalisták, sajátlagos magyar úton járnak kívánók („a rendszer jó, csak ne lenne az az átkozott pénztőke, meg kamat, meg a külföldi monopóliumok”). Ezeket a globalizáció és az EU-integráció világában kissé anakronisztikus álláspontokat próbálgatják fenntartani. Mindenesetre a tömegek mozgósítása és az ideológiai legitimációs harcok szintjén eredményesen. A Kárpát-medencei szupremácia eszméjét nagyon is jól lehet használni és a szomszéd népekkel való kapcsolatban érvényesíteni, ez sajnos ma is így van. Tehát azt gondolom, hogy itt a különmű dolgok összefüggenek, a változásokat döntően nem az államtípus és a társadalmi-gazdasági forma síkján, hanem a különös és az egyedi síkokon kell keresni. A parlamentáris köztársaság hatalommegosztó jogállamából hogy tűnik el a hatalommegosztás meg a jogállamiság, és ez kapcsolódik az ideológiai legitimációhoz meg a szimbolikus térnek az átformálásához. Gondoljunk az utcanevek megváltoztatására, de száz másik példát lehetne mondani. Tehát ezek sajnos egyáltalán nem esetleges dolgok, hanem egy nagyon is átgondolt, hosszú távon berendezkedni óhajtó rezsim politikájának a megnyilvánulásai.

Krausz Tamás:

Van itt egy reális vita, aminek Földes Gyuri igyekezett is hangot adni, bár ő is lényegében a hatalmi elit terminológiájában gondolja végig a dolgokat. Én osztályszempontot részesítek előnyben, ez igaz, bár nem kizárólagosan. Én nem becslöm alá a középosztály két nagy csoportjának a küzdelmét sem Magyarországon, sem a balti államokban, sehol. Az is kétségtelen, hogy a liberalizmus és a nacionalizmus küzdelme nyilatkozik meg ebben. A régióban a nacionalizmus számos történeti ok miatt erősebb a liberalizmusnál, de mindenekelett a társadalmi háttér következtében. Ugyanis a globális kapitalizmushoz kötődő liberalizmus alábecsülte a gazdaságilag gyenge nemzeti burzsoázia

társadalmi befolyását, nacionalista propagandájának erejét, amivel a dolgozó osztályoknak sikeresen elcsavarta a fejét egy korlátozatlan antikommunista propaganda jegyében. S azzal, hogy a liberalizmus is megvetéssel viszonyult a szociális problémákhoz, feltétlenül a nacionalizmus kezére játszott.

Gyurival ott van egy alapvető vita, hogy nem veszi figyelembe, hogy mégiscsak az a fejlődésnek az alapdimenziója, hogy a létrejött politikai rendszer és annak ún. baloldala '89-ben – most ebből a szempontból mindegy, hogy MSZP-nek vagy SZDSZ-nek hívják – a tőkeológia, a kapitalizmus visszaállításának kizárólagos logikájába helyezkedett bele. Ezt nem tudja Gyuri megkerülni. Tehát ezt nem lehet úgy felfogni, hogy szükségszerűség, elkerülhetetlen, mert akkor mitől baloldali? Csak nem attól, hogy a baloldalnak a jó kapitalizmust kell megteremtenie és a gonosz nacionalisták meg a rossz kapitalizmust akarják ránk kényszeríteni? Horn Gyulára emlékszem, milyen viták voltak '89-90-ben, meg a többiekre, beleértve a politikai elemzőket is. Mi, az akkori „radikális balosok”, akik mind a régi rendszerrel, mind az újkapitalizmussal szembeni alternatíva felállításával kísérleteztünk (lehet szépen is elbukni!), tudtuk, hogy a „jó kapitalizmus” (értsd itt, centrumkapitalizmus) nem politikai választás kérdése. Hát ez valami örület, hogy még mindig ennél a vitánál tartunk. Már olyan rossz a helyzet, hogy rettenetesebb alig lehet, örületes mértékű új szegénység van, fölszámolták a jóléti államot, s nekünk még mindig azon kellene vitatkozni, hogy a kapitalizmusnak van-e jó verziója? Nincs jó verziója. 22 év sem bizonyította, meg a világháborút megelőző évtizedek és évszázadok sem bizonyították, hogy a centrumországoknak való alárendelődés „felemeli” Kelet-Európát, legyen szó (etno)nacionalista (és rasszista) vagy liberális hatalommenedzselésről. Naivítás, ideológiai és politikai zsákutca, és tudományos szempontból sem illeszkedik semmilyen általam ismert komoly analízisbe a „nyugathoz felzárkózás és utolérés” legújabb gondolati és politikai-ideológiai felemelkedése. Ezt nagyon fontos leszögezni. Ez egy vízváltató. Nincs utolérés. Nem ez zajlik.

Kállai R. Gáborral is van egy vitapont. Azt mondja, hogy a megelőző kormánynak nincs komoly szerepe a tekintélyuralmi fordulatban. Én értem, hogy egy kicsit mentegeted, Gábor, az előzőt, meg kicsit jobb is volt az előző, mint ez, elismerjük. De mégiscsak a liberalizmus–nacionalizmus szembenállásából ered mindez, aminek tanúi vagyunk. Ez ugyanannak az éremnek a két oldala, amelyről érületi okok miatt néha elfeledkezél. Rövid az idő, nem lehet részletesen és differenciáltan érvelni, de legalább tézisként ez maradjon velünk, mint probléma, mert ezt nem lehet megkerülni. Mi volnánk a harmadik erő állítólag, ez volna a baloldal, amelynek önállóságáról már régen leszoktak azok, akik valamikor ezt értették. Itt Gyuri mondhatja, hogy „gyakorlati” baloldal meg „elméleti” baloldal, aztán jön pártalakban a legkíméletlenebb tőkeológia. Én mindig ezt mondtam '89 óta, hiába mondod, hogy nem

fejlődtem, ha az a fejlődés mércéje, hogy áttérek a tökelogika képviselőjére a munka képviselője helyett. Valóban nem fejlődtem ezen a téren semmit, én nem vagyok hajlandó a tökelogika alapján szemlélni és értékelni a világot, mert azt védik éppen eleget. Most akkor ne várd el, hogy én kompromisszumot fogok tenni. Tegyéél te, mert te „gyakorlati” ember vagy, én nem teszek. Van egy másik ellentmondás, azt mondod, talán nem pontosan idézem fel, hogy itt a nemzetállam a probléma, merthogy az elveszett. No de a kis államok, a kis nemzetek gazdasági értelemben már 15 éve nem léteznek mint nemzet. Az a kérdés, hogy Magyarországon hogyan értelmezzük a nemzeti burzsoázia és a multinacionális tőke konkurenciáját egy olyan feltételrendszerben, amikor az előbbi ezer szállal kötődik az utóbbihoz, vagyis a multinacionális tőkéhez. Csányi kezdi már érteni, a Széles úr még nem, de ez nem számít, ők kompromisszumot fognak kötni, Orbán ezt nagyon jól kifejzi. Védi az új tekintélyuralmi politikai berendezkedést belül és kívül e kompromisszum érdekében.

Egy mondat a szélsőjobboldalról. Péter mondta, hogy ez az egész rendszer fokozatosan jött létre. Ennek 1992-ben szimbolikus megjelenése volt, hogy az MDF már akkor betiltotta a vörös csillagot – amit Orbán s a Fidesz többsége támogatott –, és kezdték szűkíteni a valódi antikapitalista, rendszerkritikai erők szerveződési lehetőségeit. Ez ment, és nem változtatott rajta a liberális jogrendszer sem. Sőt, a liberálisok maguk álltak az antikommunista hisztéria élére – még emlékszünk. Még egyszer mondom, Gábor, előkészítették mindezt szellemileg is, politikailag is, gazdaságilag is; ebből nem lehet kijönni. Az MSZP-nek 1994-ben 57 %-a volt, mégsem tudott ebből a logikából kilépni. Végső soron a kis liberális párt vette szárnyai alá az MSZP-t. A szélsőjobb '89 utáni felemelkedése a szociálliberális kormányok idején még tovább szárnyalt. De a szélsőjobboldal mögött – ezt tényleg már többen elmondták – a neo-horthysta restauráció egyre kontúrosabb folyamatai húzódtak meg. A szélsőjobboldal bázisa két leszakadt réteg. Az egyik az *underclass*tól retteg, tehát a társadalom alsó rétegéből nem akar még lejjebb zuhanni, azért cigányozik olyan rettenetesen – ezek alkotják a szélsőjobboldal egyik részét. A másik meg a felső rétegekből verbuválódik, a középosztály ama rettegő csoportjai, amelyek lezülhetnek, leszakadhatnak a középosztályról. Ezek meg zsidóznak, ami aztán összefolyik az általános rasszizmussal és idegengyűlölettel. Magyar nációk, hungaristák. Ez a két, látszólag nagyon eltérő erő képezi a szélsőjobboldal társadalmi bázisát. Ez sem tisztán magyar sajátosság, szerte Európában megmutatkozik. Tehát a szélsőjobboldal ennek a 22 éves kapitalizmusnak a történelmi terméke és szerves része, és nincs az a fogalmi bűvészkedés, amivel ezt bármelyik magyar liberális vagy nacionalista ideológus ki tudná magyarázni. Hiába mondják, hogy ez a rendszer a Kádár-rendszerre megy vissza. A fené! Ez nem a Kádár-rendszer, csak a hagyománya élt a réginek a Kádár-rendszerben is.

Földes György:

Azt gondolom, hogy a Tamás levezetése a baloldal totális eszmei és erkölcsi lefegyverzését jelenti. Nem gondolom, hogy '89-ben már minden eldőlt. Nem gondolom, hogy a globalizáció mindent eldöntött. Azt sem hiszem, hogy a Horthy-korszak itt lebeg közöttünk. Ez az alapállás totális önlefegyverzéshez vezet a baloldalt, és egyidejűleg a totális önfelmentés útjára. Ebben a gondolati sémában 1989, mint eredendő bűn jelenik meg. Kállai Gábor azt mondta – amivel én egyetértek –, hogy '89 egy történelmi vereség volt a baloldal számára, és ott sok minden eldőlt. A tökelogika legyőzött minden más verziót, ezzel egyetértek. Visszatért a világ arra az útra, amiről az államszocializmusok megpróbálták eltéríteni.

Itt azonban mégiscsak fölmerül a kérdés (és ez lehet a baloldalon belüli szakadás magyarázata is), hogy miként definiáljuk a baloldalt. Igaz lenne, hogy a baloldalt csak azon az alapon lehet egyértelműen definiálni, hogy mennyire rendszerkritikus, mennyire lép túl a tökelogikán, mennyire lép túl az éppen fennálló kapitalizmuson? Vagy az is számít, hogy itt és most, a mindenkori többségért – ha tetszik, a kizsákmányoltakért, ha tetszik, az elnyomottakért – mit tud valójában tenni? A következőt teheti: valamifajta politikai cselekvési programot dolgoz ki, bármifajta közpolitikailag is értelmezhető programot, a saját gondolatait kiteszi a gyakorlat próbájának. De ha illet nem tud produkálni, viszont szellemileg mindig nagyon nyíltan, következetesen és keményen bírálja a fennállót, annak megvan a meghatározó konzekvenciája: a teljes elszigetelődés a való világtól.

A '90-es években alapvetően, sajnos, nem osztályok között zajlott Magyarországon a társadalmi küzdelem, noha rengeteg társadalmi küzdelem volt, hanem alapvetően az osztályokon, a rétegeken belül az új pozíciók megszerzéséért, illetőleg a régi pozíciók megtartásáért. Ezért nem tudjuk beleerőszakolni a saját sémáinkat a klasszikus osztályharcos modellbe. Úgy is fogalmazhatunk, hogy Magyarországon lezajlott egy eredeti felhalmozás, azonban azóta sincs valódi tőkefelhalmozás, mármint nemzeti értelemben. Amennyiben lemondunk a nemzetről, államformájában, kulturális közösség formájában, szociális közösség formájában, tehát bármilyen formában, akkor kizárjuk magunkat a politikai mozgástérből, a kulturális mezőből, mert így a magyar baloldal megint csak valami hatalmas világtörténelmi fordulat eredményeképpen, valami külső hatalom baloldalivá válásának körülményeképpen fogja tudni újra megszerezni a hatalmat, illetőleg a közpolitikát a saját igényei szerint formálni. Ezért tehát visszatérnék a magam eredeti álláspontjához, hogy önkritika nélkül, a szellemi és a politikai baloldal egymáshoz való közelítése nélkül egy tapodtat sem fogunk előremenni.

Wiener György:

Földes Györggyel az osztályfelfogás és a világrendszer-elmélet tárgykörébe tartozó tematikákról nem vitatkozom, mert az alapkérdésekben

teljesen eltérő álláspontot foglalunk el, ami ilyen behatárolt terjedelem esetén rendkívül megehezíti az érdemi eszmecsereét. Természetesen az ő véleménye sokkal közelebb áll a hazai baloldal túlnyomó többségének gondolkodásához, mint Szigeti Péter, Krausz Tamás vagy az én nézetrendszerem. Ugyanakkor megjegyzem, hogy elemzéseim elsősorban nem a rendszerkritika oldaláról közelítik meg a jelenlegi berendezkedést, hanem – megfordítva ezáltal Marx híres Feuerbach-tézisét – inkább az értelmezés oldaláról. Közismert, hogy Marx a 11. tézisben úgy fogalmazott, hogy a filozófusok a világot eddig csak magyarázták, a feladat pedig az, hogy megváltoztassuk – nem szó szerint idézek, de ez a tézis értelme. Most viszont azt hangsúlyozom: ahhoz, hogy egyszer majd a világot meg lehessen változtatni, először meg kell értenünk, hogy mi és miért történik. Ha egy félperifériás tőkés berendezkedésről azt feltételezzük, hogy az felzárkózáshoz és jóléthez vezet, majd csökkenti a jövedelmi különbségeket és növeli a foglalkoztatottságot, akkor gondolkodásunk az illúziók foglya marad.

Abban a kérdésben azonban már vitatkozom Földes Györggyel, hogy az MSZP nem igazán munkált ki közpolitikai programokat. Ezek valójában rendelkezésre állnak, nem kidolgozásuk nehéz, hanem megvalósításuk. A szocialisták politikájában nyilvánvalóan nem az volt az alapvető gond, hogy nem rendelkeztek ilyen koncepcióikkal, mondjuk 2001-2002-ben, hanem az, hogy a globalizált liberálkapitalizmus rendszerében, a hazai burzsoázia igényeit is figyelembe véve, illetőleg a liberális közgazdász értelmiség elvárásait is teljesítve, ezek csak nagyon rövidtávon érvényesülhettek. Napjainkban is sokan a Medgyessy-kormány kétszer 100 napos programját tartják az eredendő bűnnek, hangsúlyozva, hogy az tette tönkre az országot, s e kérdéskörben a konzervatív és a liberális, valamint a magukat baloldalinak valló közgazdászok között szinte teljes az összhang. Ugyanakkor csaknem mindenki figyelmen kívül hagyja, hogy a sikeresnek mondott '90-es években, amikor Magyarország „éltanuló” volt, a pozitívan értékelt teljesítményt úgy érte el, hogy a Bokros-csomag hatására a reálbérszint az 1966. évihez esett vissza. Ez egyébként azt mutatja, hogy a polgári racionális gazdálkodás értelmében az ország csak akkor versenyképes, ha az adókat és a béreket, ha nem is folyamatosan, de időről időre szisztematikusan mérséklük. Más lehetőség a félperiférián a polgári értelemben vett versenyképesség garantálására, azaz a profitráta maximalizálására nem áll fenn, s ebben az ellentmondásrendszerben működnek a baloldali erők, nemcsak az MSZP, hanem a Demokratikus Koalíció, a 4K s a tőlük balra álló szervezetek is. E téren tehát nem a tudás hiánya okoz problémát, hiszen semmilyen elméleti modellel nem háríthatjuk el azt a világméretű megjelenő gazdaságpolitikai igényt, hogy a profitráta tendenciális esését a bérek kordában tartásával, az adók radikális csökkentésével és a környezetvédelmi kiadások minimalizálásával ellensúlyozzák. Más kérdés, hogy e három eszköz alkalmazása elméleti tévedésen alapul,

hiszen hosszabb távon a profitráta süllyedését, mint marxisták számára közismert, a tőke megállíthatatlanul növekvő szerves összetétele magyarázza.

Korábbi állításomat részletezve kitérek arra is, miért értékelem neohorthystaként a jelenlegi rendszert. E kérdésben nemcsak Földes Györggyel vitatkozom, hanem a (bal)liberális sajtó és politikai élet képviselőinek túlnyomó többségével is, akik az új berendezkedés ezen alapvető ismérvét későn vagy egyáltalán nem ismerték fel. Közülük sokan úgy vélik, hogy napjainkban valamilyen neo-kádárista rendszer szerveződik meg, párhuzamot látva az akkori pártállam és a mostani centrális hatalmi erőtér között. E tévedés természetesen nem új keletű; amikor Louis Bonaparte 1851 decemberében államcsínnnyel megszerezte az abszolút hatalmat, Guizot ezt úgy értelmezte, hogy a szocializmus teljes győzelme következett be. E gondolkodásmód azon a feltevésen alapul, hogy minden, ami eltér a liberális berendezkedéstől, az szocialista, így aztán napjainkban is a jobb- és szélsőjobbaldali autoritárius rendszereket szocialistáknak minősíti. Ezt egyébként az érintettek a történelemben többnyire jól kiaknázták, így szerezve számos munkásszavazót a fasiszták Olaszországban és a náci Németországban. Az új berendezkedés neohorthysta jellegét egyébként lényegében az alaptörvény preambuluma, a Nemzeti hitvallás is elismeri, amikor a jogfolytonosság 1944. március 19-én történt megszakítását deklarálja, és ezáltal vállalja a Horthy-rendszer addigi intézkedéseit. A két világháború közötti időszakhoz kötődik az alaptörvény elnevezés is; a Fidesz–KDNP szövetség kétharmados többségével azért alaptörvényt, s nem alkotmányt fogadott el, mert ez utóbbi maga a Szent Korona-tan, melyet az alaptörvény egy konkrét történelmi korszakra alkalmaz. Horthysta jellegű az is, hogy az átmeneti törvény, miként erre Szigeti Péter már utalt, az MSZMP jogelődeit, és az MSZMP-t bűnöző szervezeteknek minősíti, melyek tetteiért az MSZP is teljes felelősséggel tartozik. Ily módon ugyanazt a jogi megoldást alkalmazzák, mint 1920-ban a keresztény nemzeti kurzus, amely a Tanácsköztársaságot nem tekintette államnak, hanem úgy érvelt, hogy a hatalmat ideiglenesen egy bűnöző szervezet kaparintotta meg.

Ha már Louis Bonaparte 1851. decemberi államcsínyére hivatkoztam, Marx híres művének, a *Brumaire*-nek néhány fontos állítását is röviden összegzem. E mű gondolatai rendkívül jelentős mértékben megkönnyítik a mostani helyzet megértését, hiszen Marx ebben az írásában úgy fogalmaz, hogy a bonapartista hatalomátvétellel visszatérnek a régi dátumok, a régi időszámítás, a régi nevek, a régi rendeletek és a régi poroszlók. Feltámadnak a régi dátumok, hiszen a Nemzeti hitvallás kiemelten hivatkozik az 1944. március 19. előtti időszakra. Újra megjelennek a régi nevek is, hiszen visszaállítják a járásbírósg, a törvényszék és a kúria elnevezést. Feltámadnak a régi rendeletek is, mivel az egyházügyi törvény kimondottan az 1894-es egyházpolitikai reformok alapján alkották meg.

Ami pedig a poroszlokat illeti, visszaállítják a háznagy intézményét, ismét létrejön a házórség, a köztársasági elnöki palotát pedig a palotaórség védi, s lehetséges az is, hogy a háznagy utasítására a házórség tagjai a renitens ellenzéki képviselőket kivezetetik az ülésteremből, miként ez Tisza István alatt történt.

Végezetül az is világosan mutatja az új rendszer jellegét, hogy az állam elnevezését Magyar Köztársaságról Magyarországra változtatták. Ezt sem tekinthetjük véletlen névcserének; hasonlóan járt el Dollfuss, amikor 1934-ben az Osztrák Köztársaságot Osztrák Államnak keresztelte át, majd magát az 1920-as évek Horthyjához hasonlító Pétain marsall, aki 1940-ben az addigi Francia Köztársaságot Francia Államnak nevezte el. Ez utóbbi berendezkedésekben a monarchikus és a republikánus állam közötti átmenet jött létre, amely egyébként a modern jobb- és szélsőjobboldalnak sokkal inkább megfelel, mint az uralkodói hatalmat korlátozó alkotmányos vagy parlamentáris monarchia. Az átkeresztelés egyébként most is azt jelzi, hogy a Fidesztől távol áll a demokratikus köztársaság eszmeisége, ám reálpolitikai okokból az államformát változtatlanul hagyja.

Szigeti Péter:

Úgy látom, hogy Földes Gyuri – szemben Krausz beállításával – nem apologétája ennek a rendszernek. Krausz Tamás pedig az antikapitalizmus zászlaját valóban akkor lengeti, amikor ellenforradalmi korszakot élünk. A magam részéről kapitalizmus-kritikus pozíciót öltök fel, amiből következhet a mai fennálló rendszernek nemcsak a bírálata, hanem néminemű javíthatósága is – illúziók nélkül. A múlt elmúlt. Tudniillik azt sem mondanám – és itt Tamás a világrendszer-elméletet eléggé leegyszerűsíti –, hogy soha senki nem tud felzárkózni. Az teljesen igaz, amit Wiener a profitráta süllyedő tendenciájával kapcsolatban mondott, de a legnagyobb kihívás a marxi elméletet a Schumpeter-féle innovációs elmélet felől érte. Az a rossz hírem azonban, hogy ehhez az innovációhoz olyan gazdagnak kell lenni, mint a centrumkapitalizmus élenjáró országai, ezért a közepes fejlettség talaján ezt a csodát nehéz előállítani. Kivéve, ha olyan szerencsés történelmi szituáció van, hogy különleges erőforrásokhoz juthat valaki, például a Marshall-terv idején Olaszország, vagy felfedezi az olajját, mint néhány állam, vagy nem tudom, lehet, hogy az édesvíz-készlet is ilyen lesz egyszer. Tehát ilyen szempontból, Tamás, néhány kategorikus kijelentésed, ami – hogy is mondjam csak – lehet, hogy szónoklatnak jó fogás, de ismeretelméletileg és a marxista elmélet szempontjából nem egészen így van. Nem helytálló, hogy soha semmit nem lehet csinálni a világkapitalizmusban.

Krausz Tamás:

Én ezt nem is állítottam!

Szigeti Péter:

Dehogynem! Feketén-fehéren állítottad, hogy – idézlek – „Nincs utolérés. Nem ez zajlik.” Hogy nincs felzárkózás. Ellenben Csehország vagy Szlovénia közeledett a centrumhoz.

Krausz Tamás:

Nem ezt állítottam. Én Kelet-Európáról beszéltem.

Szigeti Péter:

Tamás, vannak, akik jobban csinálták. Az eredendő bűn Kelet-Európán belül Magyarországon a privatizációnak az a módja, amelyben szétverték komplett termelési apparátusokat és vertikumokat. Nem volt mindenki ilyen bolond. A csehek vagy a szlovének nem voltak ilyen bolondok. Ez a magyar liberális közgazdaságtan hatása! Tragikus, hogy egy liberálissá vált népi értelmiségitől hangzott el a parlamentben az a programadás 1990-ben, hogy „Privatizálni, akár egy forintért is!” Na, ennek a következménye sok-sok kudarcunk. A kezdet kis hibái súlyosan esnek latba a végelszámolásnál! Persze, ipari tartaléksereg enélkül is lenne, ez természetesen a kapitalizmus velejárója. Én csak azt akarom kicsit tompítani, hogy azért ti egymásnak nézeteitek alapján nem ellenfelei vagytok! Bár az eltérő gondolati alapokból következnek bizonyos ellentétek, de azért azt mégsem gondolnám, hogy egyikőtök a másiknak úgy essen neki, mint ha valamelyikőtök baloldalisága kétségbe vonható volna.

Na már most, még valamire kitérnék. A „neo”-dolgot én fontosnak érzem, tudniillik hogy mi a neokonzervatív. Egy: ne felejtjük el, hogy az orbáni magyar rendszerben, magántulajdonosi szisztémában – az egykulcsos adóval, a nyereségek privatizálása mellett a veszteségek társadalmosításával – nem ugyanaz az ingatlanra eladósodott népeiséget közpénzekből támogatni, mint a köztulajdoni szisztémában. A köztulajdon azért volt köztulajdon, mert állampolgári minőségében az is tulajdonosa volt az állami tulajdonnak, aki megkapta a kedvezményt 1988–1989-ben a Németh-kormánytól, hogy a lakását olcsó végtörlesztéssel – talán az összhitel 40%-a volt – megvehesse. Az a közös elosztása volt, a jelenlegi viszont a veszteség társadalmosítása. Kettő: a rendszer magáról jelenti ki, hogy nem működőképes. Hol? Működésképtelen az egészségügyben, az oktatásban, a tudományban. Nem én mondom róla; magáról mondja, hogy fenntarthatatlan. Minden fenntarthatatlan. Mi lesz a fenntarthatóság a számára? Az, ha piacossítja ezeket a dolgokat. Tehát tipikus neokonzervatív megoldás. Akár a kényszermunka felfedezése vagy a szegénység kriminalizálása. A reagani Amerika a minta, Berlusconi Olaszországa a minta. Nem arról van szó, hogy nincs új a nap alatt; van. Ilyen értelemben tehát nem neo-horthysta, hanem keresztény, nemzeti, neokonzervatív rendszerrel van szó. Tradíciókban, szimbolikus erőterében a két háború közötti mintákat veszi át, bizonyos szinten szeretne is visszatérni a történelmi magyar államhoz, csak a globális kapitalizmus

erőterében és az Unióban ezt már nem lehet megtennie. Vagy legalábbis csak nagyon korlátozottan. Orbán azt gondolja magáról, hogy meg fogja csinálni, és ő lesz a példaadó. Én úgy gondolom, hogy nem fogja tudni megcsinálni, kivéve, ha szétesik az Európai Unió.

Kállai R. Gábor:

Wiener Gyuri, nagyon nehéz veled vitatkozni, mert istenien kevered az absztrakciós szinteket. Egy bekezdés társadalomelméleti szint, és mindjárt utána jön, hogy a Bokros mit mondott a kávéházban tegnapelőtt. Tehát emiatt nagyon nehéz megfogni az érvelésed. Neked is, korábban Krausz Tamásnak is felhívtam arra a figyelmét, hogy itt és most nem a kapitalizmus megdöntése van napirenden. Meg is kaptam, hogy nem vagyok antikapitalista. Holott akkor is csak körülbelül azt mondtam, hogy annak idején az amúgy eléggé antikapitalista Lenin is sokat írt valami olyasmiről, hogy van egy minimális program, meg van egy maximális program. Azért emlegettem itt még Kafkát, a mindennapi életet is azért hivatkoztam, hogy nagyon szép dolog társadalmi perspektívákban gondolkodni – szereti is az ember, meg ez is a szakmája –, mondjuk arról, hogy mi lesz száz év múlva. De Szász Gábor találó kérdése szerint: addig mi lesz? Némelyikünknek van még öt, másnak húsz, megint másnak negyven éve, ezt próbáljuk valahogy rendesen leélni. Tehát azért mondom, hogy maximálisan érvényesek a minimál-programok. Azzal nem megyünk túl sokra, hogy annyira lefegyverzően realista vagy pesszimista elemzéseket állítunk össze, hogy az olvasó azt választja majd, hogy vagy kiugrik az ablakon, vagy a gázt nyitja ki. Most éppen látunk ilyet akár Mészárosról, akár Debreczenitől. Így nem lehet politikai cselekvést elvárni, pláne nem mozgalmat szervezni. Lehet, hogy ez a realitás, és legközelebb majd a vagon ajtajában a marharépaadag elosztásán fogunk vitatkozni, de ha ebből indulunk ki, mint ahogy teszi mondjuk a Facebookon – állandóan találkozunk – az amerikai magyar népszavás kolléga, vagy mások, akkor kár is bármibe belefogni. Valóban, akár realitás, akár nem, mindenképpen kell a minimál- meg maximál-program egyaránt. Tehát ezért nem igazán jó állandóan arra hivatkozni – ami amúgy teljesen igaz –, hogy úgy alkalmatlan az összes szocialista vezető, ahogy van. De csak ez a választék.

Krausz Tamás:

Tudtam, hogy mindenki azt produkálja majd, amit szokott. Tudtam, hogy Földes Gyuri össze fogja keverni a politikai és elméleti síkot, mert számára egyúttal minden rögtön politika is. Számomra viszont nem, én vele ellentétben nem taktikázom, elmondok egy elemzési konstrukciót, amiből önmagában még nem következik közvetlenül semmilyen politikai megfontolás. Hát ezt miért nem lehet akceptálni? Most arról beszéltünk, hogy milyen ez a nyomorult rendszer. Egy szó a baloldal lefejezéséről... Nem én idéztem elő a kétharmadot, azt hiszem, hanem a Gyurcsányék.

Nem én voltam az, aki idevezettem az MSZP-t, hanem ők. Én voltam, aki bíráltam ezt az egészet sok éven át. Ha emlékszel, 2009-ben azért léptem ki, mert felismertem, hogy nincsen mód Gyurcsányékkal a változtatásra, elkerülhetetlenül a kétharmad fog bekövetkezni. Hát nehogy már ez legyen a lefejezés, meg egy elméleti koncepció legyen a lefejezés. Vicces. Gyurcsányék szétzavarták saját természetes társadalmi bázisukat. Kállai Gábornak mondom: ebből még nem következik az, hogy nem kell minimális program, de ennek tisztázása egy másik gyűlés, egy másik vita feladata. Itt csak annyit – és Szigeti Péternek is mondom –, hogy törekedni kell arra, hogy a „minimális” és „maximális” feladatokat összekapcsoljuk egy baloldali, rendszerkritikai civil organizációban vagy organizációkban. Bármily gyenge mozgalmi csírában is a példa szintjén legalább felszámolható a régi betegség, az elmerülés a partikularitásban, a részlegességben. Nem lehet örökösen bírálni a polgári baloldalt és semmit nem tenni a gyakorlati politizálás szintjén. Innen az én mozgalmi elkötelezettségem egy ellenforradalmi időszakban is. Én is pontosan tudom, hogy új szocialista tömegmozgalmak körvonalai sem látszanak a mi térségünkben. Neked, Péter, abban igazad van, hogy mindig lehet politikai okokból egy régióban valamely országot felhozni, és „utol tud érní”, idézőjelben. Na de mégiscsak az az alapstruktúra Kelet-Európában – és ezt hangsúlyoztam a legelején –, hogy Szlovénia és Csehország külön alrégió. Tehát önekik van talán egyedül esélyük ebben a régióban, hogy tényleg betagozódjanak és felzárkózzanak Nyugat-Európához, a többi esélytelen. És ebből mi következik? Hogy most támogassuk, amit az elemzés síkján korábban elvetettünk? De ez a felzárkózó stratégia abban az értelemben is esélytelen, ahogy te mondd: semmilyen specifikus ok nincs, hogy a régió bármelyik országát felhozzák a centrumba, ilyen tőkeérdeklődés sincs, ilyen világpolitikai érdeklődés sincs. Úgyhogy ezt az „utolérés”-dolgot inkább Wiener Gyuri látja most pontosan. Amikor Wiener szóvá teszi, hogy a tekintélyuralmi rendszer csak Magyarországon szilárdult meg, elfelejti hozzátenni, a tendencia szinte az egész régióban megvan.

Földes György:

Nem az közöttünk a különbség, Tamás, hogy te elméleti elemzést adsz, én meg belefutok a gyakorlat mocsárba. Az a baj, hogy te nem érted, hogy mi az elmélet fogalma. A tudományos elemzés, az tudományos elemzés. Az még nem elmélet. Elméletnek azt nevezzük, amiből következik valami a politika számára. Az elmélet olyan elemzés, ami ki tud jelölni politikai stratégiákat, amelyre épülhet a politikánk, irányt ad a politikának. Ami ezzel a kritériummal nem rendelkezik, az bármilyen igaz is, tehát tudományosan bármennyire is tartható, ha nem következik belőle egy olyan alapállás, amire egy politikai stratégiát föl lehet építeni, akkor az ebben az értelemben nem elmélet, nem segít a baloldalnak, mert nem segít a népnek. Ez a probléma. A társadalmi formák elmélete, vagy a világtrend-

szer-elmélet rendkívül fontos ma is a baloldal számára. Természetesen ezeknek nem az a szerepük, hogy iránytűként szolgáljanak a rövid- és középtávú társadalompolitikai cselekvéshez. Ezek a „nagy elméletek” részei a baloldali progresszió kincsestárának, arculatának. Igazságaik a világ mélyebb megismeréséhez vezetnek, de az újragondolás követelménye rájuk is érvényes, hiszen segíteniük kell egy új, érvényes és vonzó társadalmi, gazdasági, és politikai praxis kialakításában.

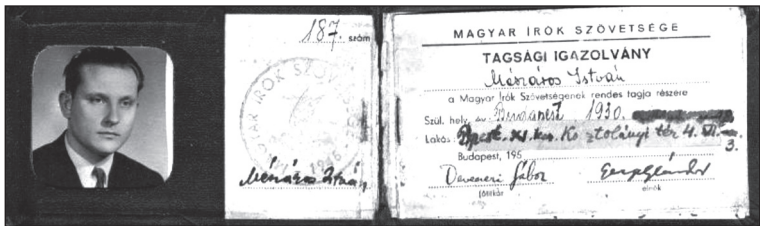
Ezért el kell különíteni egymástól a síkokat, és az elmélet az, amely majd ezeket összekapcsolja. Az elvont társadalomkritikai igazság, a politikai cselekvéssé formálódás útján jut érvényre, a gyakorlat révén igazolódik. Ezt nevezik elméletnek.

Krausz Tamás:

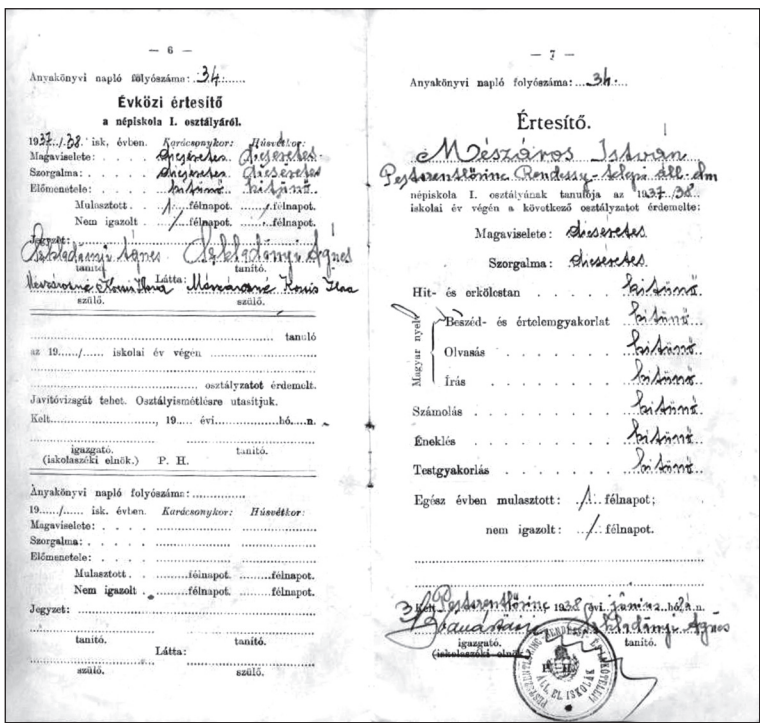
Természetesen az elméletből következik valamiféle politikai gyakorlat, de nem azzal a közvetlenséggel, ahogyan azt te elképzeled, Gyuri. Nem szabad keverni az elmélet és az ideológia fogalmát, mint fentebb már hangsúlyoztam. Más politikai és elméleti keretekben mozgunk, én a rendszerkritikai szempontokat éppenséggel egyszerre elméleti és gyakorlati összefüggésként fogom fel. A polgári baloldal keretei között képviselni valamiféle antikapitalista rendszerkritikát, ráadásul mindenféle szervezeti elkülönülés nélkül (a Baloldali Tömörülés, amely gyakorlatilag már nem létezik a maga eredeti célkitűzéseivel, legalább sokáig egy szervezeti háttérrel adott az ilyen kritikának) – számomra teljességgel lehetetlen.

Mészáros István a tőke strukturális válságával, egyáltalán a válsággal foglalkozó tanulmányában zseniálisan megírja, hogy mitől más az utolsó pár évtizedben a tőkerendszer válsága, és miért nem lehet helyreállítani, hogy úgy működjön a világrendszer, mint a korábbi periódusokban működött. Vége a „jó kapitalizmus” mítoszának, noha még baloldali emberek sokasága sem érti meg ezt a fejleményt. Ami egyik helyen picit jobb helyzetet idéz elő, az más helyen rosszabb fejleményeket ösztönöz, ráadásul a modern világrendszerben a nemzeti és Európa-centrizmus sem adekvát szemlélet már. De mindezt nem szabad persze úgy fölfogni – én sem úgy fogom fel –, hogy ebből holnap következik bárhol egy olyan világorradalom, ami egy lépéssel, egy politikai aktussal elvezet valahová. Egész másról van szó. A Földes Gyuri és köztem lévő különbség nem az a különbség, hogy az én elméletem el van vágva a valóságtól vagy a praxistól, és az ő elmélete meg a praxisnak és az elméletnek egy totális és ellentmondás nélküli kibontakozása, hanem az az igazság, hogy az én „elméletem” szerint az MSZP megbukott, mint baloldali párt. Az ő elméletében nem, ő még variál vele. Az én elméleti álláspontomból az következik, hogy a megfelelő időben elmaradt az MSZP újjászervezése baloldali alapokon és az idő túllépett rajta. Már régebb óta érvelek és cselekszem amellelt, hogy egy másik típusú baloldali organizációt, politikai tevékenységre is alkalmas civil organizációt kell felépíteni, egy olyan szerveződést, amelyik nem a tőke logika mentén gondolja végig a maga

történelmi pályafutását és célkitűzéseit. Én nem gondolom, különösen a neo-horthysta fordulat után, hogy az Orbán-rendszer demokratikus választásokon legyőzhető, mert a rendszer lényegéből fakad, hogy ilyen úton nem leváltható. Ez a dolognak a lényege. Ennek következtében felértékelődnek majd – hogy mikor, azt megjósolni aligha lehet – a ma még nem létező rendszerellenes tömegmozgalmak és persze a külföldi befolyások is.

Írószövetségi tagsági igazolványa

Az elemi iskola első osztályának évvégi értesítője